HERKES İÇİN FELSEFE

ROGER-POL DROIT

Kızıma Felsefe Öğretiyorum

SAY

Roger-Pol DROIT

1949 yılında Paris'te doğan ve Bilimsel Araştırmalar Merkezi'nde araştırmacı olan Roger-Pol Droit, siyasal bilgiler üzerine ders vermekte, aynı zamanda *Monde* ve *Point* gibi yayın organlarında yazılar yazmaktadır. Kaleme aldığı kitaplar arasındaki *101 expériences de philosophie quotidienne* (101 Gündelik Felsefe Deneyimi) isimli kitabı Türkçe dahil 24 dile çevrilmiştir.

Yazarın Say Yayınları'ndaki diğer kitapları:

- *Kısa Felsefe Tarihi*
- *20. Yüzyıla Yön Veren 20 Büyük Filozof*
- *101 Gündelik Felsefe Deneyimi*

Kızıma felsefe öğretiyorum

Roger-Pol Droit

Fransızcadan çeviren:
İsmail Yerguz

say

Say Yayınları
Herkes İçin *Felsefe*

Kızıma Felsefe Öğretiyorum / Roger-Pol Droit
Özgün Adı: *La philosophie expliquée à ma fille*

ISBN 978-605-02-0263-2
Sertifika No: 10962

Copyright © Editions du Seuil, 2004

Türkçe Yayın Hakları © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Fransızcadan çeviren: İsmail Yerguz
Editör: Nazlı Ceyhan Sümter
Sayfa düzeni: Tülay Malkoç

Baskı: Kurtiş Matbaası
Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 613 68 94
Matbaa Sertifika No: 12992

1. Baskı: Say Yayınları, 2013

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

Bu kitabı neden yazdım? • *9*

1. Doğru fikirleri aramak • *13*
2. Bilge olmak ya da bilgin olmak • *35*
3. Sözcüklerin yolunu izlemek • *51*
4. Özgürlüğe giden sayısız yol • *65*

Sorular soran ama
cevaplardan tatmin olmayan
bütün çocuklara

Bu kitabı neden yazdım?

Felsefe çoğu zaman korkutan bir sözcüktür.

Bu bağlamda son derece karmaşık sorular, içinden çıkılamayan bir söz varlığı, başlıkları bile anlaşılamayan kitaplar akla gelir. Başka bir dünyadır sanki bu... Belki uzaydan gelmiş birkaç uzmana ait bir dünya. Herkese açık olmayan bir etkinlik! Böyle düşünürsek yanılırız, çünkü herkes, özellikle çocuklar ve ergenlik çağındaki gençler yaşamın anlamı, ölüm, adalet, özgürlük ve diğer temel sorunlar üstüne akıl yürütürler. Öte yandan herkes düşünebilir, akıl yürütebilir, fikirlerine bir düzen vermeyi başarabilir. Felsefeye başlamak için de başka hiçbir şey gerekli değildir: sorular ve düşünme yeteneği. Bununla birlikte bu bizi çok çabuk rahatlatırsa başka bir tuzağa düşme tehlikesi ortaya çıkar. Bu durumda felsefe o kadar kolay, o kadar herkesin erişebileceği, o kadar sıradan bir şey olur ki hiçbir ilginç tarafı kalmaz. Herkes sabahtan akşama kadar, farkında bile olmadan soluk alıp verir gibi felsefe yapar. Böyle düşündüğümüz zaman da yanılırız. Felsefe ne çözülmesi çok zor bir problem ne de do-

ğal ve spontane bir faaliyettir. Çeşitli düzeylerde müzik, spor ya da matematikle ilgili faaliyetler gibi yapılabilir... Bu bağlamda yeni başlayan biri, rüştünü ispat etmiş bir uygulamacı, bir amatör ya da profesyonel söz konusu olabilir. Esas olan hayallerden, önyargılardan ya da bulanık düşüncelerden uzakta doğru bir başlangıç yapmaktır. Bu kitabın amacı da budur: yeni başlayan gençlere "felsefe" denen şeyin birliği ve farklılığı hakkında olabildiğince anlaşılır ve doğru bir fikir vermek. Bu zihinsel faaliyeti öğrenmeye başlamak isteyen çocuklar için bu elkitabının gerçekten yararlı olacağını umut ediyorum, çünkü bu faaliyet tükenmez bir zevk, şaşkınlık ve özgürlük kaynağıdır. Önce bu nokta üstünde durmak ve daha sonra on altı yaşındaki kızım Marie'yle yaptığım ama daha küçük okuyucuların da rahatlıkla izleyebilecekleri konuşmalara geçmek istiyorum. Hayatım boyunca filozofları okudum. Filozofları inceledim ve yorumladım. Hayatta olan filozofların birçoğuyla da görüştüm, konuştum. Hatta felsefe konusunda yazılmış kitaplara kendimce birkaç kitap da ben ekledim. Bütün bunlara rağmen hep şaşırırım. Felsefelerin farklılığı, çeşitliliği; insan beyninde oluşan ilginç, inanılmaz, beklenmedik fikirler; analizlerin keskinliği ve inceliği; hiçbir tartışmanın asla yasaklanmadığı, hiçbir olasılığın önemsiz görülmediği, hiçbir eleştirinin göz ardı edilmediği bir zihinsel alandan gelen olağanüstü özgürlük beni şaşırtır. Felsefenin tükenmez gücünü oluşturan da bu zihin açıklığıdır. Ben bunu gerekli buluyorum, çünkü inanıyorum ki insan dü-

şündüğü gibi yaşar. Küçük düşünen küçük yaşar. Özgür düşünceye sahip olan özgür yaşar. Düşünce kişisel ya da toplumsal yaşam üstünde her zaman etkilidir. Dolayısıyla felsefeye ilk adımın atılmasında özel bir sorumluluğum olduğuna yürekten inanıyorum. Elimden geleni yaptığıma inanıyorum ama belki bazı düşlerimizde var olan mükemmelliğin gerçekte olmadığını da biliyorum.

1

Doğru fikirleri aramak

– Nedir peki felsefe?

– Birlikte arayacağız bu sorunun cevabını. Bulacağımızı da umuyorum. Yine de hemen bir cevabın gelmesini bekleme. Bir cümleyle açıklanacak bir şey değil bu.

– Bir denesen!

– Hayır, bu hiçbir işe yaramaz. Mesela bir sözlüğe bakıp "felsefe" sözcüğünün eski Yunancada "aklı, bilgeliği sevme" anlamına gelebildiğini öğrenebilirsin. Muhtemelen içinden bunun çok sıkıcı bir şey olduğunu düşüneceksin çünkü "akıl" genelde çocukların duymaktan nefret ettikleri sözleri çağrıştırır: "Uslu ol, akıllı ol!". Bu şekilde pek ilerleyemeyeceksin çünkü önce "bilgeliğin" ne olduğu, neyle ilişkili olduğunu düşünmen gerekecek. "Felsefe" sözcüğünün ne anlama geldiğini öğrenmiş olsan da felsefenin gerçekten ne olduğunu bilmeyeceksin.

– Sözcüğün anlamı verilmişse ne olduğunu da doğal olarak bilirim!

– Hiç de öyle değil. "Japonya" sözcüğünün bir Asya ülkesinin adı olduğunu öğrenmen Japonya'yı bildiğin, tanıdığın anlamına gelmez. "Matematik" sözcüğünün anlamını bilmeyen bir çocuk düşün. Bir tanım veriyorsun ona: "Sayılar ve şekiller bilimi."

Çocuk bu sözcüğün anlamını biliyor şimdi. Kullanabilir bu sözcüğü. Peki, bu durumda bu çocuğun matematiğin ne olduğunu bildiğini söyleyebilir misin?

– Hayır, tabii ki.

– Gördün mü? Sözcük yetmiyor! Bir şeyi tanımak sadece bir sözcüğü bilmek demek değildir, aynı zamanda bu konuda bir deneyim sahibi olmaktır. Hesap yaptığında, kanıtlamalar yaptığında; aritmetik, cebir ya da geometri yaptığında "matematik" denen şeyin ne olduğunu anlarsın. Japonya'yı da Japonya üstüne kitaplar okuyarak, sergileri gezerek ve bu ülkeyle ilgili filmler seyrederek ve tabii ki Japonya'ya giderek tanırsın!

– O zaman şöyle mi demek gerekiyor: Felsefenin ne olduğunu bilmek, felsefeyi anlamak için oraya gitmek gerekir?

– Kesinlikle! Çok iyi kavradın olayı. Felsefe için oraya gitmek gerekiyor. Tabii felsefe bir ülke değil, gidilebilecek bir yer değil. Matematik gibi bir şey daha çok; bir meşguliyet, bir uğraş.

– Peki, tamam ama felsefeyle meşgul olmak neyle meşgul olmak oluyor?

– Felsefede **hakikat**'in ne olduğu araştırılıyor. İşte hiç fena olmayan bir hareket noktası: Felsefe hakikati arama çabasıdır. Yine de bu yeterli değildir. Bir polis müfettişi de hakikati arar. Bir cinayet işlenmişse ve bu cinayetle ilgili soruşturma yürütüyorsa katili bulmaya çalışır.

Senin de bildiğin gibi bu amaçla her şüphelinin vaktini nerede nasıl geçirdiğini araştırır, bütün olasılıkları karşılaştırır, tanıkları yüzleştirir... ve düşünür! Kimsenin lafına inanmaz ve kendisine anlatılan her şeyi sistemli bir kuşku süzgecinden geçirir. Filozoflar da aynı yolu izler. Hakikati bulmak için görüşlerini ve inançlarını deneye tabi tutma konusunda duraksamazlar. Hatta kendi fikirlerinden kuşkulanırlar. Ancak filozoflar polis müfettişi değildir! Gerçek bir şeyi aramakla meşgul çeşit çeşit insan vardır. Soruşturma yapanlar dışında hakikati arayanlar kategorisinde kim olabilir sence?

– Bilmiyorum... Tarihçiler olabilir mi? Geçmişin olaylarına bakarak hakikati bulmaya çalışıyorlar.

– Peki, tamam diyelim, bu da bir olasılık. Ya bilim insanları? Onlar da hakikat araştırmacıları olabilir mi sence?

– Evet, tabii ama onlar kimya, fizik ya da biyoloji problemleriyle ilgili hakikati araştırıyorlar!

– Tastamam öyle! Verdiğimiz örneklerden çıkarılması gereken sonuçları kolayca anlıyorsun: polis müfettişleri, tarihçiler, bilim insanları (ve tabii daha başka birçok kişi)... Bunların ortak yanları hakikati aramalarıdır ama çok farklı alanlarda. Filozofların uğraşları konusunda araştırmalarımızda ilerleyebilmemiz için bir sorunu çözmemiz gerektiğini düşünüyorum ben. Nedir bu sence?

– Sanırım filozofların hakikati hangi alanda aradıklarını bilmemiz gerekiyor.

– Mükemmel! Peki, sence filozoflar hakikati hangi alanda arıyorlar? Polisler gibi suçlularla mı uğraşıyorlar? Bilim insanları gibi fiziğin ya da kimyanın gerçeklikleriyle mi uğraşıyorlar?

– Hayır! Bence daha çok adalet, özgürlük, bu gibi şeylerle ilgilenmeleri gerekir...

– Haklısın ama bunu açıklığa kavuşturmak gerekir. Şu bir gerçek ki filozoflar hakikati **ahlak** (iyinin kötünün ne olduğunu bilmek, doğruyu yanlışı tanımlamak) ya da **politika** (yurttaşlar ve iktidar, karar mekanizmaları) alanında aramışlardır. Yine de sadece bu alanlarla sınırlı kalmamışlardır. İnsan felsefeyi keşfetmeye başladığında sayısız farklı konunun olduğunu anlar ve şaşırır. Gerçekten de filozoflar bilimle, sanatla, mantıkla, psikolojiyle, politikayla, tarihle ilgilenirler... Oysa bilim insanı, sanatçı, mantıkçı, psikolog, siyasetçi değillerdir...

– Bunu pek anlamadım. Her şeyle ilgileniyorlar ama hiçbir şeyin uzmanı değiller, öyle mi?

– Biraz daha gayret et. O zaman sanıyorum tüm bunları anlaman çok daha kolay olacak.

Bütün bu unsurları gözden geçirince sanki bir bilmece çözmeye çalışıyor gibiyiz:

Hakikati bir alanda (matematik, ahlak ya da sanat) arayan ama o alanda uzman olmayan insanlar ne yaparlar?

– İşin sırrı ortaya çıkmış değil... Çok tuhaf.

– Matematikteki hakikati arayanlar doğal olarak matematikçilerdir. Tarihte arayanlar tarihçilerdir. Böyle sürer gider bu. Filozoflar hakikati bu alanların hepsinde arıyorlarsa özel bir yöntemi benimsemek zorundadırlar... Diğer bütün alanları aşan bir alanda çalışıyorlarmış gibi! Çözüme yaklaştık: Filozoflar hakikati **fikirler** alanında arar. Bir filozofun çalıştığı alanı anlamak istediğinde işe "fikri" sözcüğünü eklemekle başlayabilirsin... Filozof adaletle bir avukatın ya da yargıcın ilgilendiği gibi ilgilenmez. Adalet "fikri"yle ilgilenir. İktidarla politikacının ilgilendiği gibi ilgilenmez, iktidar "fikri"ni derinleştirmeye çalışır.

Bütün alanlar için geçerlidir bu. Örneğin matematik alanında filozof kanıt fikriyle ya da kanıtlama fikriyle veya sayı fikriyle ilgilenir. Tarih alanında olay ya da devrim veya şiddet ya da barış fikriyle ilgilenir. Ahlak alanın-

da ise iyi fikriyle ve kötü fikriyle ilgilenir. Ya da günah, sorumluluk, kural fikriyle ilgilenir.

Şimdi filozofların diğer bütün alanları aşan fikirler alanında çalışırken uzman olmalarına gerek kalmadan bir yığın özel şeyle ve durumla nasıl ilgilenebildiklerini anlayabiliyor musun?

– Aslında fikir uzmanları bunlar!

– Aynen öyle. Şunu da eklemek gerekir ki fikirler alanındaki bu hakikat araştırması hemen hemen her zaman bir soru biçimini alabilir: "Gerçekte ... fikri nedir?" Üç noktanın yerine "özgürlük", "sanat eseri", "iktidar", "adalet", "birey", "ruh", "insan", "onur" ve daha bir yığın sözcüğü koyabilirsin. Yani filozofların aradığı şey her fikrin olası en iyi tanımıdır. Bu tanımlar arasında da hangisinin doğru olduğunu anlamaya çalışırlar.

– O zaman somut olarak neye yarıyor araştırmaları?

– Çok basit: yaşamaya, sadece yaşamaya! Fikirler ayrı bir alan, yaşamın kenarındaki bahçe gibi bir şey değildir. Kesinlikle söz konusu değildir böyle bir şey! Aslında fikirler eylemleri, yaşama biçimlerini, davranışları yönetir.

– Beni insanların yaşamak için felsefeye ihtiyaçları olduğuna inandırmaya çalışmayacaksın herhalde. Filozofların ne düşündüğü konusunda en küçük bir fikri olmadan yaşayan bir yığın insan var ve bu onların yaşamalarına engel değil!

– Bir saniye! Eğer insan fikirlerdeki hakikati aramadan yiyebilir, uyuyabilir, büyüyebilir demek istiyorsan kesinlikle haklısın. Yemeden, içmeden, uyumadan yaşanamaz ama gerçek anlamda düşünmeden organizmayı mükemmel biçimde ayakta tutmak, yaşatmak mümkündür. Mesele bu değil. Mesele, *daha iyi* yaşamanın nasıl mümkün olacağı. Daha insani, daha akıllıca, daha yoğun bir yaşam... İşte bu noktada fikirler üstüne bir çalışma kaçınılmazdır.

Fikirler *üstüne* bir çalışma diyorum, çünkü insanın her zaman fikri olur. Fikirler felsefeden önce vardır. Bu fikirleri yaratan felsefe değildir. Felsefenin işi daha çok bu fikirleri test etmek, deneyden geçirmek, incelemek, doğru fikirlerle yanlış fikirleri ayırmaktır.

– Bunun yaşamak için neden gerekli olduğunu anlayamıyorum!

– O zaman şu hikâyeyi dinle. Bir zamanlar Sokrates adlı bir filozofun anlattığı çok eski bir hikâyedir bu. Çocuklar yiyeceklerini seçmek istiyorlar. Pastaneye ya da şekerciye giderlerse pastanın ya da şekerin kendileri için iyi ve yararlı olacağı fikrine sahip olurlar. Oysa bu şekerler aslında onların dişlerini çürütebilir, onları şişmanlatabilir ve hatta günün birinde obez yapabilir. Bu çocuklar "doğru olanı" yaptıklarına dair sahip oldukları yanlış fikir yüzünden hastalanabilirler çünkü lezzetli olanı, yenmesi hoş olanı sağlık için yararlı olanla karıştırıyorlar. Oysa doktora gitseler, doktor onlara doğru olanı söyleyecektir: "Sizin için, sağlı-

ğınız için, dengeniz için doğru olan beslenme rejiminizi çeşitlendirmektir... süt, meyve, balık, sebze ve... çok az (ya da hiç) pasta ve çok az (ya da hiç) şeker." Bu çocuklar doktor hakkında ne düşünür dersin?

– Onun yanıldığını ve kendileri için neyin doğru olduğunu ondan daha iyi bildiklerini düşünürler...

– Evet, hatta bu adamın kötü olduğunu, kendilerinin kötülüğünü istediğini, mutlu olmalarını engellediğini düşünürler. Ya da kendileri için neyin doğru olduğu konusunda hiçbir şey bilmediğini veya doğru olan şey hakkında yanıldığını ve hiçbir şey bilmediğini.

O zaman ikisinden biri: Ya çocuklar kesinlikle hoş bir hayal içinde kalıp kendileri için en doğrusunun şekerlerle, pastalarla yaşamak olduğunu düşünecekler (bu fikir onları sindirim sorunlarıyla karşı karşıya bırakabilir) ya da bu gerçek hoşlarına gitmese de doktorun doğruyu söylediğini anlayacaklar ve bu fikir değişikliği sağlıklı bir yaşam sürmelerine yardımcı olacak.

İşte böyle... Fikirler hasta edebilir ya da sağlıklı bir yaşam kazandırabilirler!

Şimdi bunun yaşamak için önemli olduğunu anlıyor musun?

– Tezini desteklemek için ısmarlama bir hikâye uydurduğuna eminim...

– Hiçbir şey uydurmadım. Tekrar ediyorum: Pastacıyı doktora tercih eden çocukların hikâyesini 2500 yıl önce

Atina'da anlatan kişi ilk filozoflardan Sokrates'tir! Sen bu örneğin özel bir durumdan ibaret olduğunu sanıyorsun. Fikirlerin yaşam için her zaman önemli olduğuna henüz inanmış değilsin. Peki, başka bir açıdan bakalım duruma. Adaletle ilgili fikrimizin yaşam biçimi bağlamında bir önemi var mıdır?

– *Tabii vardır!*

– Peki, mesela özgürlük, ölüm, eşitlik ya da mutluluk konusundaki fikirlerin yaşamda rolleri var mıdır?

– *Peki, tamam, anlıyorum. Yaşamımıza yön veren fikirler vardır...*

– O halde doğru ve yanlış fikirleri bilmenin yaşamımız için çok önemli olduğunu anlıyorsun. Mutluluk ya da özgürlük konusunda yanlış bir fikre sahip olan birini ele alalım. Bu insan mutlu ve özgür olmak istiyor ama yolunu bulamıyor. Mutlu olmak için boşuna bir sürü çaba harcıyor! Fikrinin doğru olduğuna inanıyor ama yanlışsa çok büyük ihtimalle başarısız olacak ve hayatı mahvolacak!

– *Ama adamın fikri yanlışsa neden onun doğru olduğuna inanıyor ki?*

– Güzel bir soru! Cevabı basit aslında: incelenmezse, yakından bakılmazsa yanlış bir düşüncenin doğru olduğu sanılır. Her zaman başımıza gelen bir olaydır bu. Hatta çok yaygın ve çok sıradan bir durumdur. Bir şeyin doğru

olduğuna inanırım çünkü her zaman öyle duymuşumdur. Onu çok küçükken öğrenmişimdir ve herkes sürekli bunu tekrarlamıştır. Beynimizdeki fikirlerin hemen hepsi dışarıdan gelir. Bunlar zihnimize girmiştir ve biz bunun nasıl olduğunu gerçekten bilmeyiz. Bunlar ailemizden, çevremizden, dostlarımızdan gelebilirler. Fikirlerimizi genellikle biz uydurmayız! Konuşmamızı sağlayan sözcükleri de biz uydurmuş değiliz! Bu fikirler çoğu zaman içimize yerleşmiştir, "bizim" fikirlerimiz olmuştur. Oysa bunları gerçekten biz seçmemişizdir. Nadiren "evet" ya da "hayır" demişizdir. Fikirlerimizin doğru ya da yanlış olduğunu gerçekten anlamaya çalışmamışızdır.

– O zaman biz farkında olmadan kafamızda bir yığın yanlış fikir olabilir, öyle mi?

– Tabii! Hatta daha da kötüsü: Mantıken doğru olduğuna inandığımız bir yığın yanlış şey var!

– Çözüm ne peki? Nasıl tedavi edilir bu?

– İşte... tedavisi yok ama felsefe yapılıyor! Bahsettiğimiz sonucu elde etmenin tek yolu bu: fikirlerimizi test etmek, ayıklama yapmak için onları deneyden geçirmek.

Bu arada yeni bir sonuç elde ettiğimizi fark edeceksin: Felsefe aynı zamanda **eleştirel** bir etkinliktir. Fikirler alanında hakikati aramakla yetinmez. Bu amaca ulaşmak için aynı zamanda yanlış fikirleri de yok etmeye ça-

lışır. Bu yanlış fikirlerin zararlı olmalarını engellemek için onları bulmaya çalışır. Bunu başka türlü de dile getirebiliriz: Hepimizin fikirleri vardır. Hepimizin düşünceleri, inançları, kanaatleri vardır. Bunlar politikayla, dinle, ahlakla, adaletle, sanatla ilgili olabilir... Herkesin sahip olduğu bu düşünceler ve inançlar gerçek anlamda felsefe değildir. Felsefe, bilinçli bir etkinlik olarak şu soru sorulduğunda başlar: "Kafamdaki bütün bu düşüncelerden hangileri doğru? Bilmek istiyorum, bunları irdelemeye çalışacağım!" Felsefe yapmak sadece düşünmek, fikirlere sahip olmak değildir. İnsanın kendi düşüncelerini incelemeye başlamasıdır. Bu fikirlere dışarıdan bakmak, kafanın içinde temizlik yapmak istemek gibi bir şey...

Dolayısıyla özel bir etkinliktir. Bir kez daha söylüyorum, sadece düşünme faaliyetiyle ilgili değildir. Bir yığın farklı düşünme biçimi olabilir. İnsanın yarın ne yapacağını düşünmesi ya da dün ne yaptığını düşünmesi, dostları ya da tatilleri düşünmek, okulu, işi düşünmek... Bütün bu düşünceler felsefe değildir!

– Yani felsefe birtakım özel düşüncelerdir...

– Aynen öyle! Ayrıca şunu da ekliyorum: Bu düşünceler içerikleri nedeniyle değil, üslupları dolayısıyla özeldir.

– Ne demek istiyorsun?

– Aslında bu düşünceleri "özel" yapan, ilgili oldukları konular (örneğin özgürlük, adalet, ölüm, Tanrı vb.)

değildir. Bütün bu konularla ilgili olarak düşüncelerim olabilir ama bunların mutlaka felsefe olması gerekmez. Felsefi düşüncelerin üslubu ya da istersen "var olma biçimi" diyelim, doğru ya da yanlış olduklarını anlamak, hatta sadece tam olarak neden söz ettiklerini bilmek için onları irdelemek, sorgulamaktır. Onları özel yapan budur.

– *Bir örnek verebilir misin?*

– Peki. Bir sayının ne olduğunu biliyor musun?

– *Tabii. Tam sayılar vardır, ondalık sayılar vardır...*

– Evet, ama bir sayı nedir?

– *İşte yani... bir sayıdır!*

– Bravo! Epey yol aldık... Madem bu kadar iyi biliyorsun sayının ne olduğunu, nedir söz konusu olan söyle bakalım.

– *Bir rakamdır.*

– Hayır! Rakamlar (0'dan 9'a) sayıları yazmaya yarar ama farklı gerçekliklerdir bunlar: On rakam vardır ama sayılar sonsuzdur... ve aynı sayıyı, mesela üç sayısını Arap rakamıyla (3) ya da Romen rakamıyla (III) yazabilirsin. Dolayısıyla sayı ve rakam aynı şey değildir. Şimdi bir daha soruyorum: Sayı nedir?

– *Saymak için bir araç.*

– Abaküs gibi mi? Hesap makinesi gibi mi? Parmaklar gibi mi?

– Çok kolay! Sayı gerçektir, görülür. Şurada iki ayakkabı, burada üç mum var... Onlara bakınca anlıyorum sayının ne olduğunu ve "iki", "üç", vs. diyorum.

– Peki, sayı olmasa nasıl sayarsın? Düşün... Bu mumları görmenin nedeni kafandaki üç sayısı fikri değildir. Kafanda bu sayı olduğu için dört ya da beş değil, üç mum olduğunu bilebilirsin.

– Gerçekten de çok gıcık bir durum bu... Gerçekten de sayının ne olduğunu nasıl anlatacağımı bilemiyorum! Ama sahi, bu soruyu neden sordun sen?

– Felsefi soruların özel bir üslubu olduğunu göstermek için. İlk bakışta sayının sadece matematik alanında bulunduğu sanılır ve özellikle de senin yaptığın gibi ne olduğunun çok iyi bilindiği düşünülür. Daha sonra sorunun ne olduğu araştırılmaya başlandığında işler karışır ve insan konuyu bilmediğini fark eder. Her şeyin açık seçik olduğu sanılırken bulanık ve karışık olduğu görülür. Bildiğimizi düşünürken bilmediğimizi anlarız. Bu durum da can sıkar!

Filozofların soru sorma biçimi çoğu zaman bu tür sıkıntılar doğurur. Sokrates insanları bu şekilde şaşırtma üslubuyla ünlenen ilk filozoftur. Partenon eteklerindeki Yunan şehri Atina'nın sokaklarında dolaşırdı, insanlarla tartışmaya başlar ve onlara bildiklerini sandıkları şeyi aslında bilmediklerini kanıtlardı.

Örneğin yaşamı savaşlarda geçmiş ve savaşın ne olduğunu bilen bir komutanla konuşur. Bu asker cesaretin ne olduğunu bildiğini sanır. Sokrates kendisine cesaretin ne olduğunu sorar. Komutan cesaretin korkmamak olduğunu söyler. Sokrates ona sadece çok korkan ama bu korkusunu yenerek savaşan birinin hiç korkmayan birinden daha cesur olup olmadığını sorar. Komutan bu insanın daha cesur olduğunu kabul eder. Dolayısıyla cesaret fikrinin doğru olmadığı anlaşılır. Tahmin edebileceğin gibi en iyisini bildiğini sanan askere yanıldığı kanıtlandığı için asker öfkelenir!

Platon'un diyalogları da bu tür örneklerle doludur. Platon uzun süre Sokrates'i dinlemiş ve deyim yerindeyse onun rahatsız edici sorular sorma biçimini canlandırmıştır. Mesela Sokrates çok şey bildiğini ve bütün soruları cevaplayabileceğini söyleyen biraz iddialı bir öğretmene güzelliğin ne olduğunu sorar. Öğretmen gülmekten kırılır: Çok basit bir sorudur bu! Cevap çocuk oyuncağıdır, bunu ezbere bilmektedir ve ona göre Sokrates gülünç derecede basit birtakım sorularla insanlarla alay etmektedir... Bu sorunun cevabı çok basittir: "Altın bir vazo," diye cevap verir. "İşte sana güzellik."

Sokrates bu öğretmene, sorusunu kesinlikle hiç anlamadığını anlatmak zorunda kalır. Sokrates adamdan güzel bir şeyi örnek vermesini istememiştir; "güzel olmanın" anlamını, bunun nasıl tanımlanacağını sormuştur. Öğretmen bir süre neyin söz konusu olduğunu bile anlayamaz, ne şekilde yanılmış olduğunu da anlayamaz.

Yanlış yolda yürümeye devam eder ve güzelliğin bir yarış atı ya da bir genç kız olduğunu söyler. Oysa Sokrates öğretmene güzellikle ilgili bir soru sormuştur. Bütün bu örneklere (bir vazo, bir at, bir genç kız) "güzel" denmesine olanak sağlayan ortak şeyle ilgili bir sorudur bu! Bir başka deyişle Sokrates'i ilgilendiren...

– Güzellik fikri mi?

– Evet! Her şeyi bildiğini iddia eden adam sonunda meseleyi anlayınca çok şaşırır!

Güzelliği tanımlayamayacağını fark eder. Herkes gibi güzelliğin ne olduğunu bildiğini sanırken birdenbire bu konuda hiçbir şey bilmediğini anlar. Biraz önce sen de sayı konusunda aynı duruma düşmüştün...

– İnsanın bildiğini sandığı ama aslında hiç bilmediği çok şey var mı böyle?

– Bir yığın şey var! Augustinus adlı ünlü bir filozof şöyle der: "Bana birisi zamanın ne olduğunu sormadığında bilirim ne olduğunu. Ama böyle bir soru sorulduğunda bilemem." Bu örneği düşün. Böyle bir yığın fikir vardır. Zaman gibi... Açık seçik açıklamak durumunda kalmadığımız sürece ne olduğunu bildiğimizi sandığımız bir yığın şey. Bunları belirgin biçimde anlatmak zorunda kaldığımızda **sıkıntı** başlar. Felsefe bu sıkıntıdan kurtulmakla ilgili bir etkinliktir.

– Sonuç alınabiliyor mu?

– Evet, çoğu zaman. Neyse ki bütün sorular cevapsız kalmıyor! Felsefede çözüm getiren problemler de vardır. Her zaman değil tabii ki, zira sıkıntıyı artırmaktan başka bir işe yaramayan yeni sorularla karşılaştığımız da olur. Yine de bu önemli değildir. Hatta tersine bunun olumlu bir şey olduğu bile söylenebilir...

– *Sıkıntı veriyorsa iyi bir şey değildir!*

– Aslında iyi bir şeydir. Sadece "sıkıntı verici" lafı üstünde anlaşmakla başlamak gerekir işe. Günlük hayatta sıkıntı vermeyen şey tercih edilir. Çok yer kaplayan (sandıklar, büyük karton kutular, büyük valizler), fiziki olarak rahatsız eden ve hareketleri kısıtlayan şeyler gözden çıkarılır. Zihin için de aynı şey söz konusudur: Felç edici, çok fazla yer kapladığından kafamızda sıkıntı yaratabilecek kaygıları genelde kovmaya çalışırız.

Sonuçta filozofların sıkıntı yaratan soruları neden sevdiklerini anlamak istiyorsak doğru anlam bu değildir. Burada sıkıntıdan kasıt, şaşırtan ve ileri götüren şeydir. Sana sayının ne olduğunu sorduğumda önce sıkılıyorsun, çünkü açık seçik gibi görünen bir konuda ne cevap vereceğini bilemiyorsun. Sokrates'in cesareti ya da güzelliği tanımlamasını istediği insan da aynı duygular içindedir. Kendisine zamanın ne olduğu sorulduğunda Augustinus da aynı sıkıntıya düşer. Bence felsefe bu sıkıntı biçiminden, bu özel rahatsızlık durumundan doğar. Hareket noktası budur. Aslında şaşkınlıkla aynı şeydir. "Nasıl? Sayının (ya da cesaretin veya güzelliğin) ne anla-

ma geldiğini açık seçik bilmiyor muyum? O halde arayıp bulmam gerekir ne olduğunu!" diye düşünür. Felsefe her zaman bu **cehaletimizi** keşfetmemizle başlar. Bildiğimizi ve rahatlıkla verebileceğimizi düşündüğümüz cevabı veremeyiz.

– *Bu bilememe duygusu şaşırtıcı...*

– Evet, hoş değil. Anında ve hazır cevaplar verebilmek çok daha rahatlatıcı. Bu şekilde cehaletimizi keşfetmemiz her defasında bir şok etkisi yaratır. Öncelikle şaşırtıcıdır, haklısın. Biraz uçan halı gibi bir şey... İnsan önce dengesini kaybeder, dayanacak bir nokta bulamaz. Buradan bakıldığında felsefe her zaman "endişelidir" (yani sözcüğün ilk anlamıyla rahatsızdır, huzursuzdur). Kesinlikler ise bizi her zaman rahatlatır. Burada bir rahatsızlık olduğunu söylerken haklısın. Zaten kimi zaman filozofların çok sevilmemesinin nedeni de budur: Uyumamıza engel olurlar, uyandırırlar bizi. Onlar yüzünden yola koyulmamız gerekir.

– *Nereye gitmek için?*

– Bil bakalım!

– *Hakikati aramaya mı?*

– Tabii! Üstelik bu muhtemelen uzun, zahmetli, yorucu, iyi bitme garantisi olmayan bir yolculuktur. Bununla birlikte insanlık tarihinde felsefe ortaya çıktığından beri bu maceraya atılmak için her şeylerini feda etmeye hazır insanlar da olmuştur.

– Neden yapıyorlar bunu? Neden herkes hakikati arıyor?

– Sadece bulmak için! İçlerindeki bir şey hakikati istemeye götürüyor insanları. Bunun nereden geldiği ve nasıl olduğunu anlamaya çalışmayalım. Bu sorular çok uzaklara sürükler bizi. Ama hakikati aramaya götüren bu "şeyin" önemi üstünde durmak gerekir. Buna bilme arzusu da denir. İkisi aynı şeydir: Hiç kimse yanlış bir şeyi öğrenmek istemez; insan bilmek istediğinde hakikati bilmek ister.

– Yalnızca filozoflar değil! Biz gençler, ana babalar da bunu ister...

– Kesinlikle. Başka kimler var?

– Bilim insanları mesela, başta söyledik.

– Çok haklısın ama aslında aynı şey. Filozof ya da bilim insanı, arada çok fark yok.

– Nasıl yani? Pek de aynı oldukları söylenemez!

– Bugün durum gerçekten de çok farklı. Biyoloji bilginlerinin, kimyacıların ya da jeologların çalışmaları filozoflarınkinden çok uzak görünüyor sana... Böyle düşünmekle haklısın ama bu ayrım nispeten yakın döneme özgüdür. Yüzyıllar boyunca filozoflar bilimle, matematikle, fizikle uğraştılar ve bir yandan da ahlak ve politika sorunları üstüne düşünceler geliştirdiler.

Bilme, her şeyi bilme, en azından anlaşılması ve tanınması mümkün olan her şeyi bilme bağlamında tek arzu vardır. Her alanda böyledir bu. O nedenle Antik çağ, Ortaçağ hatta Klasik çağ filozofları ister gel-git olayları olsun ister en iyi yönetim biçimi konusunda olsun hakikati arıyorlardı. Bir yandan da iyilik, adalet, mutluluk ya da dostluk kavramlarını irdeliyorlardı. Aynı zamanda hem insan ruhunun nasıl oluştuğu hem de balıklarda sindirimin nasıl gerçekleştiği konularıyla ilgilenebiliyorlardı... Aslında felsefenin rüyası her şeyi bilebilmek, bütün bilgileri kucaklayabilmekti. Bu rüyanın arkasında hakikatin birbirinden bağımsız bir yığın alana (şurada biyoloji, orada politika, başka bir yerde ahlak) ayrılmış bir kavram olmadığı fikri yatıyordu.

– Peki, ama bu araştırmaların hepsi nasıl yan yana gelebiliyordu?

– Bugün bizim için bunu anlamak kolay değil. Bilimlerin çok farklı alanlara ayrılmasından önceki durumu düşünebilmemiz zor. Bununla birlikte bilginin birliği anlayışı uzun süreli ve çok etkili olmuştur. Tarihi, hatta felsefe projesini çok derinden etkilemiştir. Bu nedenle sıkılmazsan bunun üstünde bir-iki dakika daha durmamız yararlı olur...

– Tamam, ama çok uzun sürmesin, yorulmaya başlıyorum...

– Tek kelime: *sophos*. Yunancadır ve iki anlamı vardır: "bilgin" ve "bilge".

Antik dönem Yunanları için iki anlam farklı değildir: Bilgin olmak aynı zamanda iyi ve doğru yaşamayı bilmektir. Bilge olmak mutlak biçimde bilgili olmaktır. Bu açıdan bakıldığında varlığı mümkün olmayan bir şahsiyet vardır: "çılgın bilgin"; çok şey bilen ama en büyük güce sahip olma hırsı içindeki kişi.

– *"Ha! Ha! Ha!... şu düğmeye basacağım ve dünyanın efendisi olacağım... ha! ha! ha!"*

– Aynen öyle. Antik dönem Yunanı böyle bir kişiyi aklından bile geçirmez. Bu insan bilginse dünyanın efendisi olmayı hayal etmeyecek kadar bilgindir. Eğer dünyaya egemen olmak istiyorsa gerçek bir bilgin değildir. Yunanlar hakikat bilgisinin iyi olanın bilgisini de içerdiğine kesinlikle inanıyorlardı. Bilmek sadece eğitilmek değildi; aynı zamanda değişmek, dönüşmek ve iyiye doğru gitmekti.

– *Bunun bizimle ne ilgisi var?*

– En azından şu: "*sophos*" sıfatını yani "bilge-bilgin", "*philosophos*" yani filozof kelimesinde de bulursun. "*Philô*" yine eski Yunanca bir sözcüktür ve anlamı dostluğu sevmek, dost olmak, istemek, arzu etmektir. Filozof, "*sophos*" olmak isteyen kişidir. "*Sophia*" yani bilgi-bilgeliğin dostudur. Bu çift anlamın yani bir anlam içinde iki anlamın (bilgi ve bilgelik tek sözcükle "*sophia*" ile ifade edilmiştir) tarih içinde nasıl bölüneceğini ve ayrılacağını göreceğiz. Kimilerine göre felsefe bilgelik sevgisidir, kimilerine gö-

reyse bilgiyi aramaktır. Biz şimdilik burada duralım. Başlangıç için bayağı yol aldık. Şimdi iyice dinlen!

2

Bilge olmak ya da bilgin olmak

– Sokrates'ten ve Antik dönem Yunanlarından söz ettin. Felsefe söz konusu olduğunda referans gibi bir şey bu. Neden?

– Birçok cevabı var bunun. Öncelikle Yunanlar çok önemli felsefi eserler bıraktılar. Platon, Aristoteles gibi büyük dehaların adlarını işitmişsindir. Büyük bir kütüphane rafını doldurabilen bu eserler Avrupa filozofları için model oluşturmuştur. Bu filozoflar özellikle Orta Çağ'da Arap ve Yahudi filozoflar tarafından da incelenmiş ve yorumlanmıştır. Yüzyıllar boyunca sürekli okunmuşlardır. Platon ve Aristoteles gibi Yunanların ama aynı zamanda Antik dönemde yaşamış başka birçok büyük filozofunun metinleri Rönesans döneminde ve günümüze kadar sürekli okunmuştur. Doğal olarak bu metinler dönemlere göre farklı biçimde anlaşılmış ama okunmaları ve tartışılmaları hiç durmamıştır. Dolayısıyla bu filozoflar düşünce dünyasını çok büyük ölçüde etkilemiştir.

– Neden böyle peki? Ne gibi özellikleri var bunların? Fikirleri neydi?

– Oyunun kurallarını buldukları söylenebilir. Felsefeye özgü sorular sorma biçimini onlara borçluyuz. Oyunun bütün partilerini programlamadılar tabii ki ama kurallarını buldular. Bu açıdan bakıldığında felsefe yapmanın bir Yunan oyunu oynamak olduğu söylenebilir. Daha önce gördüğümüz gibi doğru fikirleri bulma isteği, konuşma biçimlerine egemen olma tarzı... Bütün bunları uygulamaya başlayanlar Antik dönem Yunanlarıdır.

– Nasıl geldi bu düşünce onlara?

– Çok zor bir soru bu. Aslında bu sorunun kesin cevabını kimse bilmiyor. Büyük olasılıkla İÖ 6. yüzyıla doğru Yunanistan'da bir tür inanç bunalımı yaşandı. Geleneklere güven duymamaya başladı insanlar, efsanelere inanç azaldı. Bunların yerine anlama isteği geldi. İnsanlar akıl yürütmeye çalıştılar, dünyanın nasıl düzenlenmiş olduğunu anlamak için kafalarını çalıştırmaya başladılar. Ya da yaşamın hangi kurallara göre sürdürülmesi gerektiğini veya adaletin hangi yasalara dayandırılabileceğini anlamaya çalıştılar. Dolayısıyla bilgelerin söylediklerine kuşkuyla bakmaya başladılar...

– Filozoflar bilge değil mi?

– Hayır, pek değil. En azından tam anlamıyla bilge oldukları söylenemez. "Filozof" sözcüğünü Pisagor'un bul-

duğu söylenir; özellikle de bu farkı belirtmek amacıyla. **Bilgeler...** bilgedir! Bilgeliğe sahiplerdir. Filozoflar ise bilgeliği ararlar.Bilgeliğe sahip değillerdir, bilgeliği bulmaya çalışırlar. Onu arzu ederler ve ne olduğunu tanımlamak için ellerinden geleni yaparlar. Düşünce ve akıl yürütme yoluyla doğru amacı, doğru yöntemi bulup hayata geçirmek isterler. Bilgelik artık gizli bir hazine değil inşa edilmesi, kanıtlanması gereken bir şeydir. Mitler ve inançlar meselesi değil mantıksal ve rasyonel bir amaçtır.

– Sadece Yunanlar mı gerçekleştirdi bu değişimi?

– İşte zor ve bir yığın tartışma doğuran bir soru daha. Eskiden birçok insan sadece Yunanların felsefe yaptığını söylerdi. Felsefe sözcüğünün yaratıcısı olan bu insanlar, aynı zamanda da şeyin de yaratıcısı olmalıydı. O halde Yunanlar eşsizdi. Öylesine sıra dışılardı ki bir "Yunan mucizesi" söz konusu edilmişti!

Bu inanç çok güçlüydü. Kimileri hâlâ bu inancı taşır. Benim vardığım sonuç ise bunun doğru bir fikir olmadığıdır. Bana göre başka kültürlerde; Hindistan'da, Çin'de ve Yahudi kültüründe, Arap kültüründe de felsefe ve filozof vardır. Yunanlar takdire değer ama sadece onlar yok.

Bunu anlamak için insanlık tarihinin o şaşırtıcı dönemini düşünmek yeterlidir: İÖ 6. yüzyıl. Daha önce söz ettiğimiz gibi Yunanistan'da Pisagor, Thales ve başkaları vardır bu dönemde. Felsefe ve **bilim,** rasyonel gereklilik, mantıksal kanıtlama onlarla birlikte doğmuştur.

Hindistan'da da aynı dönemde ve hiçbir biçimde kültürlerarası bir ilişki söz konusu olmaksızın insanın konumu, şeylerin doğası, kader, huzur ve rahatlığa kavuşma yolları üstüne olağanüstü bir düşünce hareketi doğmuştur.

Bir süre sonra Hindistan'da Buddha düşüncesiyle birlikte birçok özelliğiyle felsefeye çok benzeyen bir düşünce üslubu doğacaktır... Yine aynı dönemde Çin'de, farklı dönüşümler arasında bir bağlantı olmaksızın İÖ 6. yüzyıl dönemini etkileyen yeni bir düşünce biçiminin geliştiği görülür. *Tao Te King* (*Yolun ve Erdemin Kitabı*) diye bir kitap yazan Lao-Çe adında büyük bir düşünürle birlikte uzun süreli bir düşünce okulu başlar. Bu okul da entelektüel analiz ve bilgelik arayışının bir araya gelmesinden oluşur. Bu bağlamda en ilginç olan şey bu kitabın tıpkı Buddha'nın sözleri ve ilk Yunanların öğretileri gibi günümüzde halen okunmasıdır.

– Nasıl oluyor da bu çok eski düşünceler hâlâ güncelliklerini koruyabiliyor?

– Hiçbir yakın güncellikle ilişkileri olmadığından tabii ki. Bu düşünceler bizim yaşam içindeki tavırlarımızla ilgilidir. Bizim arzuyla, ölümle, kendimizle, başkalarıyla olan ilişkilerimizle ilgilidir. Bu yaşam sorunlarına dair bireyin içinde yaşadığı toplum tipi de kesinlikle etkilidir ama bu etki o kadar güçlü değildir. Sonuçta çok eskiden yaşamış olan bu düşünürler ve onlarınkinden çok farklı bir dünyada yaşayan bizler arasındaki ortak noktalar farklılıklara ağır basar. Antik dönem Yunan toplumu bi-

zim toplumuza hiç benzemez. Bununla birlikte zaman olarak çok uzaklarda kalmış olsalar da bize yakın olan bu filozofların düşünceleri bizi her zaman ilgilendirir. Eski Hint, geleneksel Çin, Kutsal Kitap'taki Kudüs ya da Arap düşüncesinin büyük merkezleri konusunda da aynı şey söylenebilir. Aslında metinleri kuşatan neredeyse her şey kayboldu. Evler, insanlar, giyim kuşam, yeme içme, seyahat tarzları, gündelik yaşam biçimleri... Bütün bunlar yok oldu. Biz de her yönüyle çok farklı bir dünyada yaşıyoruz. Her şeye rağmen bu düşünceler bize hitap etmeye devam edebilirler, onları her zaman anlayabiliriz ve onlarla tartışabiliriz.

– Her halükârda düşünürler hayatta değiller ve cevap veremezler!...

–Tabii, ama yüzyıllar boyunca onlarla tartışmaktan hiç vazgeçilmemiştir. Filozoflar bir çağdan ötekine birbirleriyle konuşurlar. Kitapları aracılığıyla zamanlar arasından diyalog kurarlar birbirleriyle. Çok özel bir durumdur bu. Bilim dünyasında kimse eski kavramlarla ilgilenmez. Fizikte, biyolojide ve başka birçok alanda bilimlerin ilerlemesi sonucunda eski fikirlerin yerini yeni gelişmeler almıştır. Tarihçiler eski bilgileri yeni tasarımlar amacıyla irdeleyebilir ama bilim insanları yüzyıllar öncesinin kurallarıyla ilgilenmez. Güncel bilim karşısında bunlar aşılmıştır. Buna karşılık felsefede gerçek anlamda bir gelişme yoktur. En azından benzer anlamda bir gelişme yoktur. Perspektifler değişmiştir, yeni görüşler ortaya

çıkmıştır ama bunlar eskileri bütünüyle yok edemezler. Burada geçmişle ilişki bilimlerdekine göre çok farklıdır. Daha çok edebiyattaki (Homeros'u ve *Odysseia*'daki Odysseus'un maceraları her zaman okunur) ya da sanattaki (çok eski heykellere ya da yüzyıllar öncesine ait duvar fresklerine hayranlıkla bakılır) duruma benzer bu. Yine de bir fark vardır: Felsefede düşüncelere hayran olmakla yetinilmez; bunlar tekrarlanır, tartışılır, çürütülmek istenir, değiştirilir...

– Ama Antik çağdan beri köprülerin altından çok sular aktı! Sen bana sadece İsa'dan önceki bilmem hangi yüzyıllarda başlamış olan şeyden söz ettin.

– Yaklaşık beş yüzyıl önce. Tabii ki her çağda bir yığın filozof yaşamıştır ve bugün de yaşamaktadır. Antik çağ çok önemlidir, çünkü tekrar ediyorum her zaman o döneme geri dönülmektedir. Tabii bu dönemden çıkmak da mümkündür. Haydi bakalım. Uzun felsefe tarihinin belli başlı etaplarını kat etmeye çalışalım. Her şeyi anlatmak diye bir şey söz konusu değil tabii ki. Düşünebiliyor musun? Yirmi beş yüzyıl, yüzlerce ve yüzlerce filozof, binlerce kitap... Çok uzağız ve çok yorucu olur bu seyahat. İlk yaklaşım olarak çok basit bir bölme işlemi öneriyorum. Bütün Batı felsefesi tarihini sadece iki döneme ayıracağım. İlk dönem insanların bilge olmak istedikleri dönemdir. Burada kabaca Antik çağ söz konusudur. İkinci dönemde bilgin olmak istenir. Yine kabaca bu da Modern çağdır.

– Bilge olmak ne demektir?

– En basit şekilde ifade edersek bilge, yaşamını sürdürebileceği doğru fikirleri bulmuş olan ve bunları yaşamına bütünüyle sokabilmeyi başarmış kişidir. Altı çizilmesi gereken ilk nokta: **Bilgeliği** aramak kişinin kendini dönüştürmesidir. Antik çağ filozoflarının anlaşılması konusunda çok önemli bir noktadır bu. Bu filozoflar kendilerini değiştirmeyi başarmak ister. Bu amaçla alıştırmalar icat ederler. Bu alıştırmaları hayata geçirirler. Bu açıdan bakıldığında filozof olmak öğretmen olmak değildir. Ders vermek ya da kitap yazmak değildir. Yaşam değiştirmek, yaşamda farklı bir tavır ve tutum takınmaktır.

– Bu filozoflar kitap yazmıyorlar mıydı?

– Hepsi değil. Kitap yazanlar da bu işi bilgeliğe doğru gidişi daha iyi anlamanın aracı ya da bilge olmak için yapılan alıştırma gibi görüyorlardı..

– Neden bilge olmak istiyorlardı peki?

– Sadece mutlu olmak için! Kalıcı olarak... Bilge kişi öyle bir dönüşüm geçirmiştir ki mutsuzluktan, bunalımdan, endişeden, düş kırıklıklarından, kıskançlıklardan, beklentilerden, her türlü pişmanlıktan kurtulmuştur. Her zaman serinkanlıdır, hiçbir zaman kaygılanmaz. Her an hiç korkmadan hayatı terk edebilir, masadan kalkar gibi...

– Böyle bir insan olamaz!

– Eski zaman filozofları da biliyorlardı bunu. Hiç kimsenin bilge olamadığını söyledikleri zamanlar oluyordu. Bu bilge kişiliği bir idealdi. Bir ufuktu. Ulaşılamazdı belki ama yaklaşmak için çaba harcanabilirdi. Oraya doğru yöneliniyordu.

– Nasıl?

– Yaşama biçimleri ve özellikle anlayışlar okullara göre farklılık gösteriyordu. Kimilerine göre bu çaba entelektüel yaşamın irdelenmesi, mutluluğa giden anlayışla ilgili bir alıştırmaydı. Örneğin Platon'a göre ruhumuz doğru fikirlerin yakını gibidir. Buna göre zihnimizin entelektüel tarafı hakikati düşünmek için yaratılmıştır. İnsanın en büyük mutluluğu budur... Yaşamında gerçekleştirebileceği en iyi şey budur. Platon'un öğrencisi olan, daha sonra onunla birçok konuda anlaşmazlığa düşen Aristoteles de bu anlayışa oldukça yakındır:

İnsan öğrenmek için yaratılmıştır. Bilmek ister ve ona en büyük mutluluğu sağlayabilecek şey bilgidir.

– Yaşama biçimi olarak çok da eğlenceli bir şey değil!

– Böyle düşünmeni anlıyorum... Her şeye rağmen akılda tutulması gereken Platon'un ya da Aristoteles'in veya başkalarının cevabı değildir. Esas olan cevapları farklı da olsa hepsinin kafalarını meşgul eden sorudur: İnsan kendi için en iyi yaşam biçimini nasıl sağlayabilir, doğasına en uygun yaşam biçimine nasıl kavuşabilir, insanlığın koşullarına özgü kapasiteleri tam olarak nasıl hayata geçirebilir?

Gördüğün gibi bu, mutluluk sorunuyla aynı. Gerçekten de başarılı, mükemmel, elden gelenin en iyisinin gerçekleştirilebildiği bir insan yaşamı kesinlikle mutlu bir yaşamdır.

– *Öteki cevaplar ne peki?*

– Örneğin zevk.

– *Bu daha iyi!*

– Evet, mesela öğrenme zevki, akıllı olma, keşfetme, anlama zevki... **Zevk** felsefeleri bunu görmezden gelmez. Bununla birlikte mutluluk veren zevkin temel **kaynağı** beden, cinsellik, beslenmedir. Epikür'e göre insanın mutlu olabilmesi için felsefe aracılığıyla kendini rahatsız eden, kaygılandıran, korkutan gereksiz şeylerden kurtulması gerekir. Bu felsefe tıbbi bir tedavi gibidir, sıkıntı veren yaşamımızı tedavi etmeye yönelik ilaçtır. Bu Antik dönem felsefe okullarının çoğu bilgeliğe doğru yolculuklarında bir tür felsefi "ilaç" önerirler. **Epikür** okulunda dört unsurlu bir ilaç tavsiye edilir. Bir: Tanrılardan korkmamak. İki: ölümden korkmamak. Üç: arzuları düzene koymak yani sözgelimi yararsız ya da ulaşılamayacak şeyler istememek. Dört: acıya tahammül etmek. Gündelik yaşamda bu dört unsur kabul edilebildiğinde huzurlu bir yaşam sürüldüğünü ifade eder Epikür. Sıkıntının ve mutsuzluğun olmadığı bir yaşam... Bizi mutlu kılan şeylerin sükûnet ve huzur olduğunu kabul etmek koşuluyla mutlu bir yaşam...

– Sen buna *inanmıyor musun?*

– Her halükarda, başka olası bakış açıları var. Mesela Epikürcülerin bu sessiz ve huzurlu zevkine karşı olan filozoflar var. "Hareketli" bir zevkin üstünlüğünü destekleyenler.

– *Ne demek yani? Beden zevki mi?*

– Birbirine zıt iki zevk anlayışı vardır. Hareketsizken zevk, hiçbir acı hissetmemektir: ne açlık, ne susuzluk, ne uyku, ne yorgunluk; acısız rahatlık, yaşama zevki. Hareket halinde ise zevk, hoş ve canlı duyumları hissetmektir. Yemek, içmek, sevişmek, dans etmek, uyumak... Bu zevkleri yaşamak için acıkmayı ve susamayı, arzuyla gelen gerilimi de hissetmek gerekir. Zevki, deyim yerindeyse kumanda merkezine yerleştirdiğinde bunun nasıl bir zevk olduğunu bilmen gerekir: acının olmadığı, sakin bir zevk mi yoksa gerilimlerden ve hazlardan oluşan bir zevk mi? Bu bir tartışma konusudur.

Bazı Antik çağ filozoflarında öne çıkan, irade ve ruhun dinginliğidir. Onlara göre ruhumuza karşı hiç kimse bir şey yapamaz. Bedenimiz esir ya da hasta olsa bile ruhumuz bir kale gibidir ve biz bu kale içinde özgür yaşarız. Bunu söyleyen filozof **Stoacılık** denen bir okula mensuptur. Ona göre beden acı çekse de, insan sefalet içinde ve diktatörlük altında yaşasa da mutluluk mümkündür çünkü dünyada tek bir şey bize ve sadece bize bağlıdır: irademiz. Antik çağ felsefe okulları bağlamında

kiniklerden ve septiklerden de söz etmek gerekir kısaca. **Kiniklere** göre mutluluğa giden en kestirme yol doğaya göre yaşamaktır. Bu insanlar köpekler gibi yaşamıştır ("kinik" sözcüğü Yunanca *"kunos"* yani köpek kelimesinden gelir). Bu filozoflar rahatlığı, nezaketi, kibarlığı, bütün toplumsal kuralları reddeder. Sokakta yatarlar ve yemek için dilenirler.

– *Zor ama en azından özgür bir yaşam!*

– **Septikler** ise henüz bir hakikate ulaşamadığımıza inanırlar. Dolayısıyla yargıyı askıya almamızı tavsiye ederler yani asla "evet" ya da "hayır" dememek, bir şeyin kesinlikle iyi ya da kötü olduğunu, bir fikrin kesinlikle doğru ya da yanlış olduğunu söylememek. Onlara göre bilgeliğe ve mutluluğa götüren bu genel kuşkudur. Bu bağlamda binlerce şey söylenebilir. Bilgeliği araştıranlar ve onların yaşama biçimleri hakkında ciltler dolusu kitap yazılabilir. Bizim böyle bir amacımız yok! Ben sana sadece bu okulların zenginliğini ve farklılıklarını göstermek istiyorum. Bu okullar Yunanistan, Roma ve bütün Akdeniz çevresinde yüzyıllar boyunca etkili oldu. Sonra her şey değişti.

– *Neden?*

– Hıristiyanlık geldi. İS ilk üç yüzyıl boyunca Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu'nda gitgide yayıldı. Hiç kuşkusuz senin de bildiğin gibi 323'te Konstantin fer-

manıyla İmparatorluğun resmi dini oldu. Bu dönemde dev bir zihniyet değişikliği gerçekleşti. Bu derin dönüşümün sonuçlarından biri bizi de ilgilendiriyor: Bilge insan idealinin ve felsefi bir yaşam sürme çabasının gölgede kalması.

– *Bunun nedenini anlayamıyorum. Sürebilirdi bu...*

– Hemen bir çırpıda olup biten şeyler değil bunlar. Ayrıca bilgelik ideali bütünüyle yok olmadı. Bununla birlikte Hıristiyanlık çok farklı bir zihinsel harita getirdi. Hıristiyanlıkla birlikte ideal olan bilge değil **dindar** oldu. Dindar sadece insanlık bağlamında tanımlanamaz. Dindar Tanrı'ya itaat eder, bütünüyle tanrısal iradeye, Tanrı kelamına bağlıdır. Bunun felsefi etkinliklerle hiçbir ilgisi yoktur. Dünya mutluluğu dindar insanı hiç ilgilendirmez. Her şeyi feda edebilir, din kurbanı olabilir. Zira onun istediği bu dünyadaki mutluluk değildir, ahreti kazanmak ister o. O, Tanrı'nın krallığında kesin ve mutlak bir "kurtuluş" peşindedir. Bu kurtuluş bir anlamda mutluluğun en yüce biçimidir çünkü derin bir Tanrı düşüncesine dalan insanın ebedi ve mutlak mutluluğudur. Bu öbür dünya yani Cennet mutluluğunun düşünen, inceleyen, zevki ya da doğaya göre yaşamı arayan filozofların mutluluğuyla hiçbir ilgisi yoktur. Hıristiyanlıkla birlikte odak artık insan değil Tanrı olmuştur. Filozoflar, bilgeliği araştıranlar ikinci planda kalmıştır, kaybolmuştur.

– *Ne oldular peki?*

– Saygın yaratıcılar, büyük atalar. Ortaçağda da incelendi ve okundu bu yaratıcılar ama düşüncelerinin anlamı değiştirildi çoğu zaman. Söyledikleri farklı yorumlandı. Felsefe kaybolmaz. Gölgede kalabilir, unutulur gibi olabilir. Özellikle dönüşür. Artık dinin ön plana geçtiğini belirtmek amacıyla felsefe "hizmetkâr" oldu denmiştir. Ortaçağda felsefe bağımsız değildir. Kendi amaçlarını anlatamaz. Düşünceleri ve eylemleri yöneten dindir artık. Felsefe dine araçlar, kanıtlama kuralları, kimi zaman gereçler, fikirler ya da kavramlar sağlayacaktır.

– *Yani felsefe özgür değildi... Ne kadar sürdü bu peki?*

– Birkaç yüzyıl... Düşüncenin dinsel inançlar karşısında bir biçimde bağımsızlığını kazanmasına kadar. Yine de bu bağımsızlık süreci başladığında (Rönesans'tan itibaren diyelim) Antik çağ felsefesinden farklı bir felsefe vardır artık. İdeal figür olarak bilge neredeyse silinmiştir. Bundan böyle öne çıkan bilgin idealidir. Felsefe bilgiyi arar. Artık felsefeyi ilgilendiren mutluluk değildir, sadece hakikatle ilgilenir. Rüyası bilgelik değil, bilim olmuştur. Yaşamı dönüştürmek söz konusu değildir artık, bir fikir sistemi oluşturmaktır gündemde olan. Felsefe neredeyse bütünüyle teori alanına kaymıştır. Neredeyse sadece **akıl,** mantık ve kanıtla ilgili bir faaliyet haline gelir. Eskiden de vardı bunlar ama şimdi bu özellikler temel olmuştur, hatta felsefe bütünüyle bu faaliyetten ibaret olmuştur. Tabii ki ayrıntılar daha karmaşıktır, bir yığın özel durum söz konusudur. Bu bilgilerin tartışılması ge-

rektiğini anlayacaksın bir gün ama bütün olarak bakıldığında yanlışlık yoktur. Modern felsefeyi yönlendiren (Avrupa'da son dört yüzyıldır diyelim) bir doğru fikirler **sistemi** inşa etmektir.

– *Nedir bu?*

– Her şeyi açıklayabilen bir akıllı alet düşün. Örneğin: dünya neden var, duygularımızı nasıl yönlendireceğiz, toplumlar nasıl oluşur, bedenimiz nasıl çalışır; özgürlük, ahlak, adalet nedir... Hangi soru olursa olsun mantıklı, tutarlı ve kanıtlanmış, doğal olarak aynı sistemin öteki cevaplarıyla uyumlu bir cevap vardır.

Bir felsefe sistemi aşağı yukarı şöyle bir şeydir: Dünyayı bütünüyle; bütün yönleriyle ve fiziki, ahlaki, psikolojik, politik vb özellikleriyle anlama girişimi...

– *Çılgınlık bu! O zaman filozoflar sahip olacakları sonsuz bilgiyle tanrılar gibi olurdu.*

– Bir anlamda doğru. Öte yandan aklın en büyük hırsıdır bu: dünyayı bütünüyle anlayabilmek. Doğal olarak pek de önemli olmayan bir yığın detay bilgiyi birbirine eklemek diye bir şey söz konusu değildir. Amaç dünyanın bir bütün olarak hangi ilkelere göre düzenlenmiş olduğunu kavrayabilmektir.

– *İyi de bu imkânsız, hiçbir zaman mümkün olamaz...*

– Büyük felsefe sistemleri bunun mümkün olduğunu iddia ediyor. Onların iddiasına göre çok az sayıda, yak-

laşık on kadar hareket noktasından kalkarak dünyada olup biten her şeyi açıklamak mümkündür.

– *Bir örnek verebilir misin?*

– Mesela bir bilgisayarın hafızasına binlerce olayın tarihini yükleyebilirsin. "14 Temmuz 1789'a" bastığında "Bastille'in ele geçirilmesi" çıkar karşına. Bu bir sistem değildir. Sadece yan yana getirilmiş unsurlardan oluşan bir koleksiyondur. Tabii bilgisayarında bir hesap programı varsa durum çok farklı olur. "4132 x 326 = ?" yazarsan alet hafızasında kayıtlı olan sonucu aramaz. İşlemi "yapar". İşte bir felsefe sistemi de bu hesap işlevi gibidir. İlkelerden ve kurallardan hareketle cevaplar üretebilir... Hesap makinesinin aritmetik kurallarından yola çıkarak çarpma işleminin sonucunu vermesi gibi. Böyle daha iyi anlaşılıyor mu?

– *Evet... Söylemek istediğini anlıyorum ama yine de gerçekleşebilir bir şey gibi görünmüyor!*

– Ne?

– *Bütün dünyayı bir sistem içine sokmak...*

– Gerçekten de büyüklük taslayanların saçmalığı gibi bir şey bu. Bütün dünyanın düşünceyle öğrenilebileceği varsayımı.

– *Böyle sistemler var mı gerçekten?*

– Evet, çok. Bu, amaçlarına ulaştıkları anlamına gelmez ama denemişlerdir. Bunlardan geriye kalan da olağa-

nüstü düşünce mekanizmalarıdır. Örneğin Descartes'ın, Spinoza'nın ya da Leibniz'in düşünce mekanizmaları. Bu alanlara girmeyeceğiz. Gerçekten de bu sistemlerin her biri bütünüyle kendine özgü bir dünyadır. Benim altını çizmek istediğim şey ise bu felsefelerle Antik çağ okullarının birbirlerine çok uzak olduğu. Artık felsefenin en önemli amacı dünyanın anlaşılmasıdır. İnsanın yaşamını değiştirerek bilge olması söz konusu değildir. Nihai amaç gerçekliği düşünce yoluyla, mantıksal ve rasyonel biçimde kavramaktır. Büyük sistemlerin son yaratıcısı olan 19. yüzyıl Alman filozofu Hegel şöyle der: "Gerçek olan her şey rasyoneldir, rasyonel olan her şey gerçektir."

– *Yani?*

– Dünyada bir biçimde var olan her şeyi aklımızla anlarız ve aklımızla anladığımız her şey dünyada bir biçimde vardır. Söylemek istediği aşağı yukarı bu. Bir başka deyişle dünya ve akıl tam bir denklik içindedir. Örtüşebilirler de diyebiliriz. Hegel buna "mutlak ve kesin bilgi" der.

– *Biraz dinlenmeyi hak ettik bence!*

– Tamam...

3

Sözcüklerin Yolunu İzlemek

– Tekrar edelim: Felsefenin fikirlerle ve hakikatin araştırılmasıyla ilgili bir etkinlik olduğunu söyledik. Bu fikirlerin yaşamımızı değiştirebileceğini gördük. Sonuçta anladık ki her şey bir felsefi düşünceyle, önce bir tür dengesizlik yaratan bir şaşkınlıkla başlar. Bu şok hakikatin araştırılmasını tetikler. Bilgiye doğru giden bu yol hem fizikle ve maddi dünyayla hem de ahlaki değerlerle ilgilidir, bilim ve bilgelik daha sonra ayrılmıştır. Bu özet uygun mu sence?

– *Evet, bana öyle görünüyor..*

– Belki şöyle bir ekleme yapmak gerekir: Felsefe gerçek fikirlerimiz (fikir fantazmaları, hayaller değil) olup olmadığını ve bu fikirlerin doğru olup olmadıklarını araştırır.

– *Ama "gerçek fikir" ve "doğru fikir" arasında ne fark var? Anlayabildiğimden emin değilim.*

– Gerçek fikir açıklanabilen fikirdir, düşünce sınavından geçebilen sağlam ve dayanıklı fikirdir.

– *Ama fikir sağlamsa doğru olması gerekir!*

– Bravo, çok önemli bir noktaya parmak bastın. Aslında birçok filozofa göre bu ikisi arasında fark yoktur: gerçek fikir doğru fikirdir. Sağlam kurulmuşsa bir gerçekliğe denk düşer. Söylediğin şey çok doğru! Yine de bu noktada anlamamız gereken daha birçok şey var çünkü henüz bir noktayı araştırmaya başlamadık: "İyi oluşturulmuş" ve "tutarlı" bir fikir ne demektir? Ayrıca fikirlerin nasıl "test" edileceğini, doğru ya da yanlış olduklarının nasıl araştırılacağını da bilmiyoruz. Bunu bilmek için fikirleri bulmak ya da aktarmak adına gerekli araçları araştıralım. Ne dersin?

– *Peki... Kitaplar, gazeteler var, konuşmalar var. Telefon var, bilgisayar var.*

– Bütün bunların ortak noktası nedir? Düşün biraz, hemen burada, burnunun dibinde...

– *Sözcükler?*

– Evet! Tabii ki! Sözcükler, her zaman sözcükler. Fikirler sözcükler aracılığıyla ve bunların çeşitli birleşimiyle gelir. Bu nedenle filozoflar ifade biçimleri konusunda çok dikkatlidir. **Dilin** rolü esastır ve ben de bunu açıklamak istiyorum. Eski filozoflar bunu zaten biliyordu ama çağımızda bu soru felsefenin temel bir noktasını oluşturuyor.

Biraz geriye gidelim. Felsefe hareketlerden ve fiziki eylemlerden oluşmaz; sözlerden, cümlelerden, kitaplardan oluşur. Dolayısıyla söylemlere ve düzenli sözcük dizilerine bağlı bir etkinliktir. Söylemlere ve sözlere bağlı başka disiplinler de vardır; örneğin edebiyat ve şiir ama aynı zamanda tarih ve coğrafya. Öncelikle altını çizmemiz gereken şudur: Felsefenin dile bağlı bu etkinlikler arasında belirgin özelliği nedir? Üslubu, tarzı, var olma biçimi nedir? Yola koyulurken Antik çağ fabl yazarı Ezop'un söylediği şeye kulak verebiliriz: "Dil en iyi ve en kötü şeydir."

– *Niye?*

– Bul bakalım!

– *Çünkü dil iyilik ya da kötülük yapabilir!*

– Evet, devam et... İki yönlü bu fikri geliştir: iyi ve kötü, sonra?

– *Doğru ve yanlış mı?*

– Evet. Sözcükler yol gösterebilir ya da şaşırtabilir, bilgilendirebilir ya da yanıltabilir. Yalan söyleyebilir ya da gerçeği açığa çıkarabilir. Dil iki tarafı keskin bir kılıç gibidir.

Sözcükler aracılığıyla doğru fikirleri arayan felsefenin durumu tuhaftır. Nedir bu tuhaflık?

– *Felsefe sözcüklerden yararlanır ama aynı zamanda da onlardan çekinir?*

– Aynen öyle. Felsefe sözcüklere sözcüklerle savaş açar. Sözcükler doğru fikirlerin aranmasında ilerlemek için tek araçtır ve aynı zamanda da bir yığın yanlış fikrin kaynağıdır.

– Hangi yanlış fikirler çıkar sözcüklerden?

– Filozofların görmeye ve kaçınmaya çalıştıkları her çeşit hayal ve problem olabilir.

Birkaç örnek verelim. Bunlar sana şüphesiz biraz tuhaf gelecek ama biraz daha sabırlı olmanı istiyorum. Daha önce söyledim: Filozoflar sözcüklerle şairlerin ya da romancıların ilgilendikleri gibi ilgilenmezler. Filozoflar güzel, heyecanlandırıcı ya da anıları çağrıştıran sözler aramazlar.

Fikirleri tam olarak açıklayan sözlerin peşindedir onlar. Bunun ilk koşulu cümlelerin dilin düzenine, yapısına uygun olmasıdır. Buna **sözdizimi** denir. Bu ilk koşul eksik kaldığı takdirde hiçbir şey söylenemez. Mesela bir düşün... şöyle bir şey söylüyorum sana: "Yeşil ve ya da madem ki."

– Ne?

– "Yeşil ve ya da madem ki."

– Bunun hiçbir anlamı yok!

– Yok, gerçekten, hiçbir anlamı yok. Bildiğin dört sözcük ama yan yana getirilme biçimleri sonucu hiçbir anlam oluşmamış. İlk koşul: İncelenecek bir fikrin ol-

ması için doğru düzgün bir cümlenin kurulmuş olması gerekir.

Yine de bu yeterli değildir. Sana "daire karedir" dersem doğru düzgün bir cümle kurmuş olurum (özne, fiil, yüklem) ama anlamsız, hatta düşünülmesi bile mümkün olmayan bir cümledir bu. Hiçbir fikir yoktur bu cümlede. Kare olan bir daireyi düşünmeyi her zaman deneyebilirsin ama hiçbir sonuca varamazsın! Ya ortada gerçekten bir daire vardır ve aynı zamanda bir kare olması mümkün değildir veya gerçekten bir kare vardır ve aynı zamanda bir daire olması mümkün değildir!

– Hâlâ felsefeden mi bahsediyoruz yoksa bilmece mi çözüyoruz?

– Biraz sabırlı ol... Bu çok önemli. Gerçekten fikirlerde hakikat aranıyorsa yol cümlelerden geçer. Bütün cümleler gibi bu cümleler de sözcüklerden oluşur. Hakikat bir tanrıça değildir, dünyanın gizemli ve ulaşılmaz bir bölgesi de değildir. Sadece cümlelerin bir özelliğidir: Kimileri doğrudur kimileri yanlıştır. Dolayısıyla cümlelerin nasıl kurulduğunu görmek ve anlamlı ya da anlamsız olduklarına bakmak gerekir.

Olası bir ilk çalışma "kare daire" biçimindeki bütün cümleleri ayıklamaktır, çünkü bu cümleler hiçbir fikrin karşılığı değildir. Bunlar **çelişkidir** ve hiçbir biçimde düşünülmeleri mümkün olmadığından atılabilirler. Buna karşılık gerçekte var olmasalar da çelişki içermeyen bir yığın şey düşünülebilir. Örneğin altın bir dağ ya da ka-

natlı bir at düşünebilirim. Bunlar düşünülmesi **mümkün olan** şeylerdir. Gerçek olmasalar da "fikir olarak" mümkün diyelim istersen. Daire kare konusunda kesinlikle aynı şey söz konusu değildir. Orada farklı bir durum vardır ve "kaplumbağanın kılları" gibi bir şey diyebiliriz buna.

– *Kaplumbağanın kılları mı?*

– Eski Budist filozofların bir şakası. "Kaplumbağanın kılları sert midir, yumuşak mıdır?" sorusuna cevap arandığını hayal ederler. Aslında bu sorunun ne doğru ne yanlış cevabı vardır. Hiçbir cevabı yoktur, çünkü kaplumbağaların kılları olmaz...

Bu kez durum daha farklı: Kaplumbağa kıllarını (ya da altın bir dağ) düşünebilirim ama bu fikrin gerçekliğin dünyasında bir karşılığı yoktur. Dolayısıyla bir fikrin doğru ya da yanlış olduğunu anlamadan önce yapılacak en az üç şey vardır: 1. Fikri açıklayan cümlenin içinde hiçbir düşünce olmayan, anlaşılmaz, saçma sapan bir şey olup olmadığına ("yeşil ve ya da madem ki" gibi) bakmak; 2. Cümlenin fikrin düşünülmesini imkânsız kılan bir çelişki ("kare daire" gibi) içerip içermediğine bakmak; 3. Cümlenin olası ("kaplumbağanın kılları" türünden) ama gerçek olmayan bir şeyle değil gerçekten var olan bir şeyle ilgili olup olmadığına bakmak. Sakince düşünürsen meselenin o kadar karmaşık olmadığını görürsün. Kaldı ki biraz önce söylediğim şeylerin bütün sonuçlarını kavrayamaman da o kadar önemli değil. Önemli olan doğru fikirle-

rin aranıp bulunması bağlamında felsefi faaliyetin mutlaka sözcüklerden, dilden ve mantıktan yani sözcüklerin ve fikirlerin kendi aralarındaki düzenlenme biçiminden geçmesi gerektiğini anlaman. Yunanlar bunu Antik çağda görmüştür. **Logique (Mantık)** sözcüğünün nereden geldiğini biliyor musun?

– *Hayır, hiçbir fikrim yok.*

– Doğrudan doğruya Yunanca *"logikos" sözcüğünden... "logos" sözcüğünden oluşturulmuş bir sıfat bu. "Logos" çok ilginç bir sözcüktür.* Aynı zamanda bilgin ve bilge anlamına gelen *"Sophos" sözcüğünü* (filo*zof'un zof'u*) hatırlarsın. *"Logos"* da "söz" (dil, "akıl", düşünme, kanıtlamalar, çıkarsamalar yapma yeteneği) ve de "hesap" anlamlarını taşıyor! Yunancada insan *"logikos"* bir hayvan olarak tanımlandığında "konuşan" bir hayvan ve "aklı olan" bir hayvan kastedilir. Bizim konumuzla ilgili önemli bir saptamadır bu. Konuşmak ve düşünmek birbirlerine çok sıkı biçimde bağlı iki faaliyettir. Aralarındaki fikir bağları, ilişkileri, hatta fikirlerin içeriği insan diliyle doğrudan bağlantılıdır. Sonuçta akıl yürütebilmek dilin işaretlerinden yararlanabilme yeteneği gibi bir şeydir. Kaldı ki fark etmiş olacağın gibi sözcükler nesneleri değil, fikirleri adlandırır...

– *Kesinlikle aynı fikirde değilim. "Biraz önce çiçekleri vazoya koydum ve şimdi kanepede oturuyorum" dediğim zaman sadece şeylerin adları söz konusudur! Bütün bunlar*

somut şeylerdir: Çiçekler fikir değildir! Vazo da fikir değildir, keza kanepe de!

– O halde ben yanlış düşünüyorum. Sana göre sözcükler fikirleri değil gerçek objeleri adlandırıyorlar ya da gerçek kişileri...

– *Evet, kesinlikle.*

– Üzgünüm ama bu bir hayal. Doğru sanılan ama aslında doğru olmayan bir düşünceye güzel bir örnek...

– *Nasıl? Doğru ama! Ben fikirden değil, çiçeklerden ve kanepeden söz ediyorum!*

– Herhangi bir insana "çiçek" dersen bu insan ne düşünür?

– *Bir çiçeği düşünür tabii ki...*

– Bu insan o çiçeği mi, burada gördüğümüz ve senin biraz önce vazoya koyduğun çiçekleri mi düşünür?

– *Tabii ki bu çiçekleri düşünmez. Yine tuhaf bir soru!*

– Son bir tuhaf soru daha: "kanepe" ve "bizim kanepemiz" aynı şey mi? Bu sözcüğü birine söylediğinde onun zihninde canlanacak olan şeyin, üstünde oturduğun bu kanepe olmayacağında hemfikirsin.

– *Hayır, tabii ki, nereye varmak istiyorsun böyle?*

– Senin pek hoşuna gitmeyecek bir sonuca doğru gidiyoruz... "Çiçek" sözcüğü önümüzdeki bu çiçekleri düşündürmez kesinlikle. Neyi düşündürür?

– *Herhangi bir çiçeği...*

– Doğru. Herhangi bir çiçek tesadüfen çiçek fikri olmasın?

– *Hiçbir şey anlamaz oldum artık!*

– Yine geriye dönelim. Sözcüklerin her zaman fikirleri belirttiğini söylüyordum. Sen buna karşı çıktın ve "çiçek", "vazo", "kanepe" sözcüklerinin buradaki gerçek şeyleri gösterdiğini söyledin. Bu nedenle ben ısrar ettim: "Çiçek" sözcüğünü duyan biri bu çiçekleri mi düşünür? Hayır dedin. Neyi düşünür peki bu insan? "Genel olarak" çiçeği. "Çiçek" diyoruz ama bu çiçek gül müdür, papatya mıdır, krizantem midir, şakayık mıdır ya da başka bir çiçek midir bunu belirtmiyoruz. "Genel olarak" bu çiçek korkarını sadece ve sadece çiçek fikridir! Başka hiçbir şey de olamaz! Bütün çiçeklerde olan ortak bir özellik. Hiçbir özel çiçek değildir, gerçekte de yoktur bu çiçek. Bütün cins isimleri birbirine benzer: Kaçınılmaz biçimde genel fikirlere gönderme yaparlar, şeylere değil. Bütün cins isimleri için ve bütün dillerde geçerlidir bu. Dolayısıyla... örneğin kanepe için de!

– *Ama o zaman ben neyin üstünde oturuyorum?*

– Kanepenin üstünde tabii ki...

– Bir fikir mi bu?

– Hayır, kesinlikle bir şey! Dünyada hiç kimse bir fikrin üstüne oturmamıştır, sanıyorum sen de bu fikrime katılırsın.

– O zaman kanepeden söz ettiğimde bir şeyden mi yoksa bir fikirden mi söz etmiş oluyorum?

– İkisinden de! Zorluk da buradan geliyor zaten. Kanepeden söz ettiğinde bir şeyin fikrinden söz ediyorsun (bu tip mobilyayla ilgili genel bir fikir) ve bu şeyin örneklerinin birinin üstünde oturuyorsun. Ayrıca kanepe ve "kanepe"nin de karıştırılmaması gerekir.

– Ay... nereye varıyoruz böyle?

– Bir açıklamaya, umarım. Tırnak içindeki "kanepe"ye bu mobilyanın genel fikri diyelim. Hiçbir zaman hiç kimse "kanepe"nin üstüne oturmamıştır ve hiç kimse hiçbir zaman "çiçek"i toplamamış ya da koklamamıştır. Ama sen "kanepede oturuyorum" dediğin zaman *bu* kanepeden, bizim kanepemizden, *bu* salondaki kanepeden söz etmek için bu genel fikirden yararlanıyorsun. Bu somut bir şey, kesinlikle bir fikir değil. Aslında sanki bir işaret belirteciyle birlikte telaffuz ediyorsun kanepeyi. *Bu* kanepede, burada olan kanepede, bizim olan kanepede oturuyorsun, genel olarak "kanepe"de oturmuyorsun.

– Biraz anlamaya başlıyorum. Tuhaf bir şey bu felsefe... Bütün sözcükler için geçerli mi bu peki?

– En azından bütün cins isimleri için geçerli. "Kadın" sözcüğünü duyduğunda anlarsın. Hiçbir özel kişiyi belirtmez bu sözcük. Sokakta ya da başka bir yerde genel olarak "kadın"a rastlamazsın, "erkek"e de, "iki sayısı"na da rastlamazsın...

– *Halbuki bir yığın şey de çifttir... ayakkabılar, çoraplar, eldivenler, kayaklar...*

– Ama dolabında ya da kayak pistinde "iki" ile karşılaşmazsın! "İki" sadece kafandadır ve sözcük (Fransızca "deux", İngilizce "two", Almanca "zwei", İspanyolca "dos", vs.) bu fikri belirtir. Senin gördüğün gibi "iki" fikri çok basit, çok açık bir fikirdir. Onu düşünmende hiçbir zorluk yoktur ve başka fikirlerle (örneğin bir ya da üç) karıştırmazsın. Dolayısıyla durum çok açık ve net ama... **soyut!**

– *Benim soyuttan anladığım bu değil!*

– Biliyorum. Öyle sanıyorum ki senin soyuttan anladığın hemen herkes gibi anlaşılması zor olan söylem... söz konusu olan şeyin açık seçik biçimde anlaşılamadığı durumlarda kullanılan kavram. Soyut bir şey bulanık ve karışıktır, "kafaya takılan" bir şeydir.

– *Evet yani...*

– Hayır! İyi bir tanım değil bu. Farklı bir işleyiş vardır. Sadece düşünülebilen bir gerçeklik *soyut*'tur. "İki" yani iki sayısı bu türden bir gerçekliktir. İki sayısına dokunamaz-

sın, onu göremezsin ve onun tadına da bakamazsın... Görülebilen, dokunulabilen, kullanılabilen, yararlanılabilen yani maddi olan gerçeklik *somut*'tur. Düşünülebilen her şey soyuttur, beş duyuyla algılanabilen her şey **somut**'tur.

– Burada bir sorun var bence. Beş duyudan birini etkileyebilen şeyin somut olduğunu söyledin, değil mi?

– Kabaca böyle denebilir.

– Ama sözcükleri duyuyorum ya da yazılmış olduklarını görüyorum! O zaman nasıl oluyor da bunların soyut fikirleri belirttiklerini söyleyebiliyorsun?

– Bravo... Çok güzel bir soru. Mesela "girilmez" işareti olan panoya bak. Herkes gibi sen de bu panonun kırmızı bir daireden ve beyaz, yatay bir çizgiden oluştuğunu biliyorsun. Bu dairenin malzemesi sac ve boya. Çeşitli şekilde ve çeşitli açılardan bakabilirsin bu şekle ama sac ile boyada "bu sokakta bu yönde seyretme yasağı" fikrini bulamazsın. Bu fikir sadece kafandadır, sacda değil. Bir resim ile bir fikir ilişkisidir bu. Somut resim soyut fikri çağrıştırır. Bir **işaret** kesinlikle iki yüzlüdür: biri somut öbürü soyut. Bir tarafta bir şey, öbür yanda bir fikir. Sözcükler de aynıdır. Sesleri duyarsın ya da harfleri görürsün. Bu fiziki unsurlar onlara bağlı olan fikirleri çağrıştırır. Senin duyduğun "iki" (ya da "dö", "tu", vb) sesidir, iki fikri değildir! Anladın mı?

– Anladım! Yine de bunun ne önemi olabileceğini anlatırsan memnum olurum. Bütün bunların ne işe yarayabileceğini kestiremiyorum!

– Anlıyorum. Söylemek istediğin aşağı yukarı şu: "Mutluluk, adalet, hakikat gibi kavramlardan söz etmemiz gerekirken sözcükler ve şeyler, cümle kurma biçimleri ve nereden geldikleri, nereye gittikleri belli olmayan bir yığın şeyle ilgili ayrıntılar içinde kaybolduk." Yanılıyor muyum?

– Hayır, doğru, bu da var...

– Normal. Olayları açık seçik görmek için söylediklerimizi yerli yerine oturtmamız gerekiyor. Hatırlarsan şöyle bir tespitten yola çıkmıştık: Bir hakikati bulmak için cümlelerden geçmek gerekir.

– Evet, ama bunun bizim ***güzergâhımızla*** *ne ilgisi var?*

– Şöyle... Bu güzergâh bize felsefenin sözcüklerden ve bunları sorgulama biçimlerinden geçtiğini gösterir. Çoğu zaman insanlar sorular sormadan, neredeyse düşünmeden konuşur. Filozoflar ise söylediklerine dikkat eder. Herkesin düşünmeden söylediğini onlar düşünerek söyler.

Bu nedenle felsefe aynı zamanda dil ve dilin mekanizmaları, güçleri ve sınırları üstüne düşünme biçimidir. Hakikatleri aramak, hayalleri yok etmek sadece sözcük-

lerle, sözcükler aracılığıyla, sözcükler içinde mümkün olur. Bu nedenle cümlelerin nasıl kurulduğunu, şeylerle nasıl ilişkiye girdiklerini araştırmak gerekir. Yine bu nedenle fikirlerin sözcüklerle ilişki biçimini sorgulamak gerekir.

Tamam, tuhaf gibi gözüküyor. Felsefe yapmamız gerekirken dilbilgisine ve mantığa mı başladık? Hayır, bunun aslında gerekli olduğunu kısa sürede anlıyoruz. Gerçek fikirleri ve hayalleri birbirinden ayırmak için sözcüklere ve cümlelere ihtiyacımız var. Dolayısıyla bu aletlerin nasıl çalıştığını, bu aletlerden ne beklenebileceğini ve hangi tuzaklara düşülmemesi gerektiğini bilmek gerekir.

4

Özgürlüğe giden sayısız yol

– Peki, sanıyorum şimdi "felsefe" sözcüğünün anlamı konusundaki düşüncelerin daha belirgin hale geldi. Bununla birlikte bu bütünü tamamlamak için son bir ufuk turu gerekiyor. Elimizde bazı tanım unsurları var. Dilin önemini ve felsefe tarihindeki bazı uzun çizgileri gördük. Son olarak felsefe alanlarının farklılığını da anlamamız gerekiyor.

– *Felsefe alanlarından kastın nedir?*

– Eskiden "felsefenin dallarından" söz edilirdi. Daha iyi bir ifade değildi bu. İtiraf edeyim ki bu konuda hangi sözcükleri kullanmak gerektiğini bilmiyorum. Hiçbir sözcük, hiçbir terim uymuyor. Aslında bu çok da önemli değil. Esas olan fikirdir. Fikri anlamak da kolaydır.

Felsefe tek bir etkinliktir ama çok sayıda gelişme biçimi ve düşünce alanı vardır.

– *Örnek?*

– En zorundan başlayalım. **Metafizik** felsefenin gerçekliğin en temel noktalarını sorgulayan dalıdır. İnsan neden var? "Var olmak, yaşamak" nedir? Neden hiçbir şey yok da birtakım şeyler var? İşte metafizik bu tür sorularla ilgilenir.

– *Bulundu mu peki?*

– Ne bulundu mu?

– *Cevaplar tabii ki!*

– Tabii ama hiçbiri kesin değil bu cevapların. Hepsi doğrulayamayacağımız bir alandan gelen yapılar. Felsefenin bir başka dalı **mantıktır.** Kanıtlamalarla ve akıl yürütmelerle ilgili bir çalışma alanıdır bu. Önemlidir çünkü doğru fikirleri ararken her zaman akıl yürütme hatalarına düşme tehlikesi vardır.

– *Mesela?*

– Söyleyeyim : "Bütün *x'ler y'dir.*" Şimdi, bu *x'*lerin ve *y'*lerin ne olduğu konusunda hiçbir fikrin olmasa da buradan kesin olarak çıkarabileceğin şeyi soruyorum sana.

– *Bütün y'lerin* x *olması mı?*

– Yok! "Bütün sarışınlar kadındır" gibi bir önermeden "bütün kadınlar sarışındır" sonucu çıkmaz. Bundan çıkarabileceğin sonuç şudur sadece: *"Bazı kadınlar sarışındır."* "Bütün *x'ler y" ise* o zaman *"bazı y'ler x'tir"* ya da daha somut bir örnekle "bütün sarışınlar kadınsa" o zaman

"*bazı* kadınların sarışın olduğu" kesindir. İşte bunlardan çıkabilecek tutarlı sonuç.

Senin düştüğün yanılgıya çoğu insan düşer. Dolayısıyla bu yanılgı akıl yürütmede önemli sapmalara yol açabilir. Bu nedenle mantık bilmek esastır. Mantık, cümlelerin içeriklerinden bağımsız olarak akıl yürütme biçimleriyle ilgilenir.

– *Anladığımı sanıyorum ama daha açık ol...*

– Biraz önce verdiğim örneği tekrarlıyorum... "Bütün *x*'ler *y* ise" bundan şu sonucu çıkarabilirim: "bazı *y*'ler *x*'tir". Bunu gördük yukarıda. Tamam mı?

– *Bu tamam...*

– Şimdi bu biçimin içini, bir hamur gibi çok farklı unsurlarla doldurabilirim. Biraz önce şöyle bir önerme getirdim : "*x* = sarışınlar" ve sonuç "bütün sarışınlar kadınsa o zaman bazı kadınlar da sarışındır". Bu akıl yürütme biçimine hiçbir karşılığı olmayan unsurlar da koyabilirim. Sözgelimi şöyle bir deneme yapalım: "*x* = uçak gemileri" ve "*y* = çilekli sakız". Sonuç : "Bütün uçak gemileri çilekli çikletse o zaman bazı çilekli çikletler uçak gemisidir". Bu durumda ne oluyor? Cümleler saçma, gerçek anlamda hiçbir denklikleri yok ama akıl yürütme doğru. Doğru kurulmuş. Biçimi doğru ve sonuç da doğru. Böylece saçma ya da yanlış unsurla doğru bir akıl yürütmenin mümkün olduğu anlaşılıyor. Akıl yürütme, içine konulan şeyden bağımsızdır. Antik çağ ve ortaçağ filozofları bu

durumu net olarak tespit etmiştir. Farklı çıkarsama biçimlerini incelemişler, ayıklamışlar ve sınıflandırmışlardır. Yaklaşık yüz yıldan beri mantık gelişmiş ve git gide daha çok yönlü olmuştur, öyle ki bugün matematiğin bir dalı haline gelmiştir.

– Felsefeden ayrıldı mı?

– Sonuçta evet. Mantık git gide daha teknik özellikler kazandı ve sonunda ayrı bir disiplin oldu. Tek örnek de değil bu bağlamda. Eskiden felsefeye ait olan ve daha sonra yavaş yavaş felsefeden ayrılan başka alanlar da vardır. Örneğin psikoloji.

– O da mı felsefenin bir dalıydı?

– Kesinlikle. **Psikoloji** sözcüğü kelimesi kelimesine ruhun (Eski Yunancada "*psychė*") araştırılması anlamını taşır: ruhbilim. Filozoflar tarih boyunca bizim duyumlarımızla ilişki kurma biçimimiz, hafızamızın işleyişi, çağrışımlarımız, heyecanlarımız, duygularımız gibi konularda sürekli düşünmüştür. Arzu, sevgi, dostluk, merhamet, nefret, sıkıntı, huzur konusunda bir yığın şey yazmışlardır... Sonra aşağı yukarı yüz yıl kadar önce psikoloji felsefeden ayrılmış ve git gide daha deneysel ve bilimsel özellikler kazanmıştır. Bugün senin de bildiğin gibi dünyada birçok araştırma merkezi vardır ve bilim insanları bu merkezlerde beynin çalışmasını incelerler. Görme olayının nasıl oluştuğunu ya da anılarımızın nasıl biriktiğini anlamaya çalışırlar. Ayrıca müzik dinlediğimizde ya

da sözgelimi korktuğumuzda beynimizde olup bitenleri anlamaya çalışırlar...

Bütün bu araştırmalar daha önceki kuşakların filozoflarının bilmedikleri, hatta hayal bile edemedikleri tekniklerden yararlanılarak geçekleştirilir. Benim özellikle altını çizmek istediğim ise şudur: Bugün araştırmacılar bu yeni aletlerle yine geçmişteki filozofların ilgilendikleri sorunları çözmeye çalışıyorlar. Çalışmalarının merkezinde beden ve ruh ilişkileri her zaman ön planda.

Bilincimiz nasıl oluşuyor? İstek, kasları nasıl yönetiyor? Neden gülüyoruz? Gözyaşları neyin işaretidir? İşte filozofların araştırdıkları ve bilimsel çalışmaların odağından hiç eksik olmayan sorulardan bazıları bunlar. Ayrıca bu alanlarda çalışan araştırmacılar filozofların teorilerinden çok sık yararlanır. Bu teorileri tartışırlar, bazılarını doğru bazılarını yanlış bulurlar.

– Anlayabildiğim kadarıyla aynı sorunlarla eskiden filozoflar ilgilenmiş, bugün bilimadamları ilgileniyor!

– Hem öyle hem değil. Öyle, çünkü psikolojide ve mantıkta kabaca olup biten budur. Değil, çünkü filozoflar henüz nesli tükenmiş bir tür değil! Filozofların eski zamanlarda yaşadığını ve bugün yerlerini bilim insanlarının aldığını düşünmek yanlıştır. Kaldı ki Antik çağdan günümüze gelişimini sürdüren ve çağdaş filozofların çoğunun ilgilendiği önemli bir felsefe alanı vardır: **Ahlak ve siyaset felsefesi**.

– "Ahlak ve siyaset" neden yan yana geliyor? Farklı şeyler!

– Ne fark var aralarında sence?

– Ahlak kişisel bir şey, herkesin bir ahlakı var. Siyaset birçok insanı ilgilendiren bir şey. Daha kolektif...

– Senin bu söylediklerin bence tartışmaya çok açık. Gerçekten de "iyi" ve "kötü" kavramlarını ele alırsak bunların birçok insan bağlamında düşünülmesi gerekir... Hatta çoğu zaman bütün insanlar söz konusudur! Herkesin kendi ahlakını oluşturduğunu söylemek zordur bence... Buna karşılık ahlak ve siyaset arasında ortak bir nokta vardır... Birçok insan arasındaki ilişkidir bu. Doğru ya da yanlış eylemler, kahramanlıklar ya da suç işlemeler... Bütün bunlar insanlar arasındaki ilişkileri gündeme getirir. Robinson gibi ıssız bir adada yaşayan ve tek bir insan bile görmesi mümkün olmayan birinin iyilik ya da kötülük yapması zordur! Başka insanlar nezdinde iyi ya da kötü olabilmemiz için kalabalık olmamız ve birlikte yaşamamız gerekir. Yaptığımız iyilik ya da kötülük kesinlikle birine yöneliktir. Bize iyiliği veya kötülüğü yapan da kesinlikle başka biridir. Kısaca söylemek gerekirse tüm ahlak sorunları insanlarla ilişkide olmamızla ilgilidir. Çok çeşitlidir bu ilişkiler tabii ki. Sevgi, akrabalık, dostluk, iş, rekabet, yardımlaşma, dayanışma, yarış, arkadaşlık, vs. Bu ilişkiler farklıdır ama toplumla ve yaşam kurallarıyla ilişkilidir yani ahlaksaldır. Politika

için de aynı şey geçerlidir. Bu sözcüğün kökenini biliyor musun?

– *Yine mi Yunanca?*

– Yine Yunanca! «*Politeia* », bir "*polis*" yani kentte, bir devlette iktidarın örgütlenme yapısı demektir. Burada da öncelikle insanlar arasındaki ilişkiler söz konusudur ama bu ilişkiler özel bir açıdan değerlendirilir. Kamusal sorunlarla ilgili kararların nasıl alınacağı meselesidir bu. Kararı veren kimdir? Tek kişi mi? Birkaç kişi mi? Bu insanlar nasıl ve kimler tarafından seçilir? Ebediyen mi görev yaparlar? Görev süreleri sınırlı mıdır? İşte politikayla ilgili soru çeşitleri... Filozoflar bu konuları her zaman düşünmüştür.

– *Filozoflar siyaset mi yapıyor?*

– Evet, yaptılar ve devam ediyorlar yapmaya. Bir militan ya da devlet adamı gibi siyaset yapmıyorlar. En iyi siyasal rejim, iktidarın özellikleri, birey-devlet ilişkileri üstünde düşünmeye devam ediyorlar. Doğal olarak birbirine zıt okullar ve analizler var; sorular da çağlarla birlikte değişiyor. Filozofların fikirlerinden büyük ölçüde etkilenen Fransız devriminden beri insan hakları, yurttaşların özgürlüklerinin korunması gibi sorunlara sürekli ilgi duyulmuştur. Fransız devrimi döneminde ahlakı tanımlama bağlamında önemli bir değişiklik olmuştur. Bu sorunu irdeleyen 18. yüzyıl sonu Alman filozofu Kant'tır. Ne yapmam gerektiğini nasıl bilebilirim? Görevimi kesin

ve güvenilir bir biçimde bilebilmemin bir yolu var mıdır? Kant ilk başta bu sorularla ilgilenmiştir.

– *İyi de bu insanlara bağlı bir şey! Herkese göre değişir!*

– Sen şimdi Kant'ın verdiği örneğin hikâyesini dinle. Ona göre on yaşındaki bir çocuk bile anlayabilir bunu... Kral birine masum bir insanın aleyhine şahitlik yapması için emir verir. Emri alan adam söz konusu kişiyi tanımıyordur ve onunla hiçbir özel ilişkisi yoktur ama şahitlik yaparsa bu masum insan mahkûm olacaktır. Şahitlik yapacak kişi emre itaat ederse himaye görecek ve ödüllendirilecektir. Şahitlik etmek istemezse büyük sıkıntılarla karşılaşacaktır. Ödevi nedir bu durumda?

– *Ödevi şahitlik etmemektir.*

– Kesinlikle, ama neden?

– *Çünkü hiçbir suçu olmayan bir insan öldürülemez!!*

– Evet. Daha doğrusu, hiçbir suç işlememiş bir insanın öldürülmemesi *gerekir,* zira fiziki olarak bu mümkündür... Kant'a göre ayrıca yalancı şahitlik ahlaksal açıdan da yasaktır, çünkü şahitlik kurumuna zarar verir. Buradaki fikri anlıyorsun değil mi? Şahitlik yaparken yalan söylenebilirse artık hiçbir şahitliğe güvenilemez. Bir şey dikkatini çekti mi?

– *Yok, ne?*

– Kendiliğinden ve hiç düşünmeden bunun mümkün olmadığını söyledin, yalancı şahitliği kabul etmemek gerektiğini söyledin.

– *Tabii. Ne var bunda?*

– Dostlarının da aynı şeyi söyleyeceğine inanıyor musun?

– *Gayet tabii, kesinlikle!*

– Gördün mü, bunun "insanlara bağlı bir şey" olduğunu söylemezsin! Herkese göre değişen bir şey değil... Kant'ın gösterdiği aslında şudur: **Ödev**inin ne olduğunu herkes kolayca bilebilir. Benzer durumlarda bu ödev herkes için aynıdır. İnsanlara bağlı olan ödev değil, ödevi yerine getirmek ya da getirmemektir. Ne yapmam gerektiğini biliyorum ama başka bir şey yapmayı tercih edebilirim... Söz konusu kişi hakkında Kant git gide dramatikleşen bir senaryo tasarlar: Kral onu hapseder, karısı ve çocukları hapishaneye giderler ve krala itaat etmesi için ona yalvarırlar. Tanımadığı bu masum insanı kurtarma isteğinden vazgeçmezse kendi hayatını mahvedecektir. Aynı zamanda ailesini dağıtacaktır ve çocuklarını felakete sürükleyecektir. Sonunda teslim olacağı düşünülebilir. Böylece belki ahlaklı davranmak yerine hayatını ve ailesinin mutluluğunu kurtarabilecektir. Ahlaklı davranmama, ödevini yapmama konusunda herkes özgürdür ama bu bağlamda söz konusu olan cehalet ya da ödev anlayışının farklı olmasıdır.

– Ahlakın belli ve değişmez olduğunu, olaya insanların farklı açılardan baktıklarını mı söylemek istiyorsun?

– Evet, aşağı yukarı böyle bir şey. Ödev herkes için aynıdır ve ödevi yapma ya da yapmama kararları farklıdır. Burada altı çizilmesi gereken önemli bir şey var. Ahlak ve siyasal düşünce bağlamında felsefi düşünceye bağlı bir ortak nokta vardır. **Evrensellik** fikri. Ödevin herkes için aynı olduğunu gördük yani ödev erkek için, kadın için ya da beyaz için, siyah için, sarı ırktan biri için, zengin ya da yoksul için farklı değildir. Sözgelimi insan haklarından söz edildiğinde İnsan Hakları *Evrensel* Bildirisi'nin söz konusu olduğunu hatırlıyorsun. Bu bildiri sadece Kuzey'de ya da tek sayılı günlerde geçerli değildir, her zaman ve her yerde geçerlidir. Evrenselin anlamı budur: herkes için, her zaman, her yerde geçerli olan. Evrensel olduğu düşünülebilecek başka şeyler var mı sence?

– Matematik?

– Evet, çok güzel. Buna biraz önce gördüğümüz gibi mantığın yasaları da eklenebilir. Hatta başka bir düzlemde metafizik düşünceler de: Dünyanın neden var olduğu anlaşılabilseydi bu sonuç her yerde geçerli olurdu. Bir şeyin farkında mısın? Yola çıktığımız noktaya dönmeye başlıyoruz.

– Ne demek istiyorsun?

– Evrensel olan bir şey varsa o da hakikat fikridir! Doğru bir fikir bir ülkeyle, tarihin bir dönemiyle sınırlı değildir. "Gerçekten doğru" ise, deyim yerindeyse "iki kere ikinin dört etmesi" gibi doğruysa, evrenseldir yani her yerde, her zaman, herkes için geçerlidir. Bir başka deyişle felsefe sadece doğru fikirlerin aranması değildir. Ayrıca bu doğru fikirlerin evrensel olması ve bizim bu fikirlerden her alanda ve her konuda aklımızı kullanmamız için yararlanmamız gerekir. Biraz kaygılı görüyorum seni. Ne oldu?

– Bir sorun var. Eğer bu işler senin anlattığın gibiyse bütün filozoflar aralarında neden anlaşamıyorlar? Aynı aklı kullanıyorlar. Aynı mantıktan yararlanıyorlar. Hepsi hakikati arıyor. Hakikatin evrensel olduğu konusunda hemfikirler. Bütün bunlara rağmen farklı şeyler söylüyorlar. Neden?

– Çok önemli bir sorun bu ve çok da eski. Antik çağda... görüyorsun hep o döneme dönüyoruz... filozofların kavgalarıyla alay edilirdi. Bu kavgalar bahane edilerek felsefenin hiçbir işe yaramadığı söylenirdi. Herkesin kendi tezgâhını kurduğu bir panayır gibiydi o dönem. Tezgâhın arkasındaki adam da, "Buraya, buraya, hakikat burada!" diye bağırıyordu.

Tuhaf, gülünç ve cesaret kırıcı bir şey gibi görülebilir bu.

Gerçekten de çoğu zaman sonunda herkesin hemfikir olacağı bu tümel hakikate hiç kimsenin ulaşamaya-

cağı dünyalarda yaşıyoruz. Yine de bu, arayışları sürdürmeye engel değildir.

Bence felsefeyle uğraşmak için insanın hem çok hırslı hem de çok alçakgönüllü olması gerekir. Çok hırslı olmak gerekir, çünkü her zaman her şeyi anlamayı, her şeyi çözmeyi, her şeyi analiz etmeyi istemek gerekir. Çok alçakgönüllü olmak gerekir, çünkü bu amaca gerçekten ulaşılamayacağını, olanaklarımızın sınırlı olduğunu ve bu çabalarının bir sonu olmadığını bilmek gerekir.

Antik çağın Yunanlarında burada bize yararlı olacak bir karşıtlık vardı: Bir ve çok.

– O ne?

– Birçok farklı durumu iki kelimeyle açıklama biçimi. Bir açısından: birlik, birleştirme, *bir* çözüm, *bir* cevap, *bir* hakikate sahip olma olgusu. Çok açısından, sözcükten de anlaşılacağı gibi: farklılık, dağılma, araştırmaların, çözümlerin, cevapların çoğalması.

Bu iki uca da ulaşılamaz. Hiçbir zaman *bir* felsefe olmayacaktır ama hiçbir zaman birbirleriyle ilişkisi olmayan *sonsuz sayıda* düşünce de olmayacaktır. Dünyada hiçbir biçimde birbirlerine benzemeyen ve hiçbir biçimde birbirleriyle uyuşmayan milyarlarca ve milyarlarca düşünce sistemi olamaz.

Her şey farklılık ve birlik arasında sürekli bir gerilim içinde olup biter. Farklılık tarafında her zaman yeni ve farklı fikirler, farklı bakış açıları, çatışmalar vardır. Birlik tarafında ise her zaman bu unsurları karşılaştırmak

ve mümkünse birbirlerine yaklaştırmak amacıyla aralarında bağlantılar kurma çabası bulunur. Bu nedenle birçok filozof, birçok düşünce okulu, birçok düşünce dünyası vardır ama felsefe adı verilen yalnızca *bir* etkinlik vardır.

– O kadar çok şey var ki... Hepsini anlamam asla mümkün olmayacak!

–Önemli değil. Hiç kimse bütün kitapları okuyamaz ve bütün müzikleri dinleyemez... Önemli olan fikirler arasında kendi yolunu bulmandır. En iyisi filozoflar arasında kendine dostlar ve düşmanlar edinmendir.

– Ne demek istiyorsun?

– Dostlar senin zaten sahip olduğun düşünceleri geliştirecek olan filozoflardır. Bunlar bazı düşüncelerinin gücünü ve zenginliğini keşfetmen için sana yardımcı olacaktır. Sana savlar sunacak, senin zaten hissetmiş olduğun şeyleri derinleştirmeni ve güçlendirmeni sağlayacaklardır.

– Ya düşmanlar?

– Düşman olan filozofları okurken de şöyle düşünürsün: "İnsan böyle bir şeyi nasıl düşünebilir? Anlamsız, mümkün değil böyle bir şey! Ucube! Böyle bir şeyi hayal bile edemezdim." Bu düşmanlar gereklidir. Hatta çok kıymetlidir. Onlar sayesinde yeni ufuklar, yeni fikirler keşfedebilirsin... Kendi başına bunları asla bulamazsın.

Her halükarda esas olan sıkılmamak, sevilen ya da nefret edilen düşünürleri okumak, sevinç ya da öfke çığlıkları atmaktır. Bana göre bu, düşünceleri tetikler.

– Evet, ama insan bazen sıkılıyor, özellikle de hiçbir şey anlamayınca!

– Gerçekten çok sıkıldığımızda okumayı bırakmamız gerekir. Bu kadar basittir.

Ama hiçbir şey anlamıyorum demek... buna inanmıyorum. Doğru değil bu. Bir kitapta onu okuyan insanın her zaman az çok anladığı bir bölüm olur. Bir bölümde de her zaman anladığı bir sayfa vardır. Çok anlaşılmaz bir sayfada ise her zaman tam olarak anlaşılan bir cümle olacaktır.

– Yani?

– İşte buna sarılmak, anlaşılır olana yapışmak gerekir. Buradan hareketle yavaş yavaş yol alınır, daha az açık olana ya da bütünüyle anlaşılmaz olana doğru gidilir. Biraz sabırla ve yöntemli bir çalışmayla manzara yavaş yavaş değişir. Sonuç olarak felsefe çeşit çeşit macera, seyahat, yol sunar. Aynı zamanda insanı kendi tarzına uygun biçimde dolaştıran bir etkinliktir. Şimdi de yolunu çizme sırası sende!

HERKES İÇİN FELSEFE

"Felsefe" çoğu zaman ürküten bir kelimedir. Aklımıza hemen karmaşık sorular, başlığından bile bir şey anlamadığımız kitaplar, gizemli bir kelime haznesi gelir. Hal böyle olunca, felsefe, herkesin yapabileceği bir faaliyet değildir, diye düşünürüz.

Oysa böyle düşünerek hata ederiz. Zira herkes hayatın anlamı, ölüm, adalet, özgürlük hakkında kafa yorar. Herkes mantık yürütebilir, düşünceler oluşturabilir. İhtiyaç duyulan yalnızca sorulara ve bir yönteme sahip olmaktır.

Dolayısıyla felsefe bir muamma değil, tıpkı müzik veya spor gibi bir faaliyettir. Onunla bir acemi, bir amatör veya bir profesyonel olarak ilgilenebiliriz. Önemli olan başlangıç çizgisini geçmektir...

internet satış:
www.saykitap.com
ISBN 978-605-02-02
9 786050 202
SAY YAYINL